

Budapesti Corvinus Egyetem

Közgazdaságtudományi Kar

Tudományos Diákköri Dolgozat

Közepes jövedelmi csapda- Hogyan kerülheti el
Magyarország?

Készítette: Balogh Zsuzsanna

Gazdaság- és pénzügy-matematikai elemzés, Osztatlan MSC

Gazdaság-matematikai elemzés specializáció

V.évfolyam

2023

Konzulens: Dr. Sebestyén Géza

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék.....	1
Absztrakt.....	3
1.Bevezetés	4
2. Közepes jövedelmi csapda fogalma.....	5
2.1. Elméleti definíciók.....	5
2.2. Empirikus/kvantitatív definíciók.....	6
3. A közepes jövedelmi csapda okainak szakirodalma	10
4. A csapdából kitörő országok sikerességének okai.....	18
4.1 A növekedés és a felzárkózás fő mozgatórugói	18
4.1.1. Gazdasági összetettségi index	19
4.1.2. Értékláncok és hozzáadott értékek.....	21
4.1.3. Gazdaságpolitikai következtetések	21
4.2. Felzárkózás Kelet-Ázsiában	24
4.2.1.Dél-Korea	26
4.2.2. Tajvan	30
4.2.3. Szingapúr	32
4.2.4. Összefoglalás.....	35
5. Kelet-közép-európa gazdasági helyzete	36
5.1. GDP jelentősége és változása.....	38
5.2. A gazdaság szerkezeti átalakulása	43
5.3. A foglalkoztatottak aránya	46
5.4. Születéskor várható élettartam	47
5.5. Oktatás	48
5.6. Digitalizáltság	50
5.7. Innováció	52

6. Összefoglalás, Konklúzió	56
Irodalomjegyzék.....	61
Ábrajegyzék.....	67
Táblázatjegyzék.....	69

ABSZTRAKT

Dolgozatom témája a napjainkban egyre nagyobb figyelmet kapó közepes jövedelmi csapda. Sokakban felmerül a kérdés, hogy elkerülheti-e a magyar gazdaság a közepes jövedelmi csapdát. A vélemények megoszlanak. Egyesek a csapdába kerülés veszélye mellett érvelnek, mások viszont megkérdőjelezzik, hogy ez a veszély egyáltalán fennáll-e. Kutatásom elsődleges célja meghatározni, hogy hogyan kerülheti el Magyarország ezt az állapotot. A kutatásomat a korábbi szakirodalmak és több adatbázis (World Bank, Eurostat, IMF, KSH) elemzésével végeztem. A kérdés megválaszolásához megvizsgáltam a közepes jövedelmi csapdát korábban elkerülő vagy abból kitörő országokat, első sorban a kelet-ázsiai országokat. A vizsgálatból nyert tapasztalatok alapján elemeztem ezután Magyarország, a Visegrádi Együttműködés és Magyarország szomszédos országainak helyzetét. A kutatás eredményeként látható volt, hogy már nem elegendő a gazdasági mutatók alapján értékelni egy országot, hanem szükség van a társadalmi mutatók bevonására is. Bár a GDP alapján Magyarország folyamatosan fejlődik, a külföldi cégek jelenlétének magas arányának köszönhetően ez nem mutat teljes képet. Ugyanis a külföldi cégek a nálunk megtermelt profitjukat többségében az anyaországban fektetik be, így nem járulnak hozzá Magyarország fejlődéséhez. A tulajdonosi profitok külföldre áramlásának megfékezéséhez szükség lenne egy olyan tudásalapú és innovatív gazdasági szektorra, amely képes teljes értékláncot alkotni. Emellett az innovatív vállalatok arányának növelése is indokolt. Ennek kiszolgálásához a megfelelő képzettségű munkaerő is nélkülözhetetlen. Továbbá az is fontos, hogy az adott munkaerő meddig képes a munka elvégzésére, tehát a születéskor várható élettartam növelése is kitűzhető cél.

1.BEVEZETÉS

Napjainkban sokakban felmerül a kérdés, hogy elkerülheti-e a magyar gazdaság a közepes jövedelmi csapdát. A vélemények megoszlanak. Egyesek a csapdába kerülés veszélye mellett érvelnek, mások viszont megkérdőjelezzik, hogy ez a veszély egyáltalán fennáll-e. Fontos természetesen tisztázni, hogy mit értünk egyáltalán közepes jövedelmi csapdán, és hogy melyek azok a mutatók, amelyeket figyelembe kell venni a vizsgálatokor. Elég-e a jövedelemmutatók vizsgálata a társadalom és a gazdaság sikerességének vizsgálatához, vagy a fejlődési mutatók bevonása is szükséges? A téma fontosságát szintén igazolja, hogy a megbízható jövedelemtermeléshez szükséges a kiegyensúlyozott fejlődés és az éves növekedési ütem, amelyek a költségvetési egyensúly szempontjából is lényegesek.

Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy hogyan kerülheti el Magyarország a közepes jövedelmi csapdát. A kutatásomat a korábbi szakirodalmak és több adatbázis (World Bank, Eurostat, IMF, KSH) elemzésével végzem.

A bevezetést követő fejezetben kifejtem a közepes jövedelmi csapda fogalmi meghatározásának sokszínűségét, és a téma aktualitásának indokoltságát. A harmadik fejezet a korábbi szakirodalmakat tekinti át. Itt szóba kerülnek a közepes jövedelmi csapda lehetséges kiváltó okai, valamint javaslatok a csapdahelyzet elkerülésére, vagy a csapdahelyzetből való kitöréshez.

A szakirodalmak bemutatása után megvizsgálom a korábban a csapdahelyzetet elkerülő, valamint az abból kitörő országok sikerességének okait. Nagyobb hangsúlyt fektetek a kelet-ázsiai országok, első sorban Dél-Korea, Tajvan és Szingapúr, eredményeire.

Az így nyert tapasztalatok alapján elemzem Magyarországot, a Visegrádi Együttműködés és Magyarország szomszédos országainak helyzetét. Kifejezett figyelmet szentelek a lakosság születéskor várható élettartamára és képzettségére, emellett pedig az innovációra és a digitalizációra.

A dolgozatom zárásaként összefoglalom a kapott eredményeket, és javaslatokat teszek arra, hogy mit kellene Magyarországnak tennie azért, hogy elkerülje a közepes jövedelmi csapdát.

2. KÖZEPES JÖVEDELMI CSAPDA FOGALMA

A közepes jövedelmi csapda (middle income trap-MIT) kifejezés általában azokra az országokra utal, amelyek gyors növekedést tapasztaltak, és így gyorsan elérték a közepes jövedelmi státuszt, de utána nem sikerült túllépniük ezt a jövedelmi tartományt, hogy tovább zárkózzanak fel a fejlett országokhoz. Azonban a fogalom meghatározása nem teljesen egyértelmű. Sokféle elképzelés létezik arról, hogy pontosan mit is jelent a közepes jövedelmi csapda. Több esetben ez a vizsgált adatokon is múlik.

A szakirodalmakban leggyakrabban előforduló változatok két csoportra oszthatók:

- elméleti definíciók és
- empirikus/kvantitatív definíciók.

Az empirikus/kvantitatív definíciók csoportja tovább bontható további két csoportra, melyek:

- abszolút definíció és
- relatív definíció.

2.1. Elméleti definíciók

Az elméleti definíciók a kezdeti időszakban publikált cikkekben volt olvasható. Ezek közé tartozik például Garrett (2004), és Ohno (2009) műve. Ezek a szükséges politikai és intézményi kiigazításokra összpontosítanak, amelyek akkor fontosak, amikor egy ország belép a közepes jövedelemtartományba. Ebben az értelemben a szerzők a MIT-t a hiányzó strukturális és intézményi reformok eredményeként, egyfajta politikai kudarcként definiálják. Gill és Kharas (2007, 5.o.) úgy jellemzik a közepes jövedelmi csapdába került országokat, mint amelyek "beszorulnak az alacsony bérű, szegény országok versenytársai közé, akik az érett iparágakban dominálnak, és a gazdag országok innovátorai közé, akik a gyors technológiai változáson áteső iparágakban dominálnak". Mellettük Garrett (2004, 93-94.o.) úgy érvel, hogy a közepes jövedelmű országoknak (MIC) "meg kell találniuk a módját annak, hogyan tudnak "felfejlődni" és belépni a globális tudásalapú gazdaságba, hogy elkerüljék azt a csapdát, hogy a szabványosított gyártásban való versenyzéshez le kell butulniuk". Azonban ezek a meghatározások nem adnak egyértelmű választ arra, hogy a vizsgált országok a tárgyalt csapdahelyzetben vannak-e, ezáltal túl sok értelmezési lehetőséget hagynak.

2.2. Empirikus/kvantitatív definíciók

A definíciók második csoportja, az empirikus/kvantitatív definíciók, a fogalom két alkotórészének, a „közepes jövedelem” és a „csapda”, a pontosabb meghatározását igényli.

A csapda fogalmát a növekedési szakirodalomban már régóta használják, ezért könnyebb a meghatározása. Azariadis és Stachurski (2005) és Matsuyama (2008) a csapda következő fő jellemzőit emelik ki:

- önfenntartó vagy önerősítő mechanizmus
- nehéz kitörési lehetőség
- tartós jellege („stabil állandósult állapot”).

Eredetileg ezeket a jellemzőket a hátrányos helyzetű országokra vonatkozó szegénységi csapda meghatározásához használták. (Cai, 2012) A tartós jelleget, a MIT empirikus meghatározásaiban használták. Woo et al. (2012) definíciója 50 évnél hosszabb MIT-időszakra utal. Vagyis 50 évnél többet töltenek az országok közepes jövedelmi szinten. A Felipe et al. (2012) által kidolgozott definíció szerint az MIT-időszak 42 évnél hosszabb időtartam, szigorúan véve 14 év az alsó-közepes jövedelmi tartományban (LMIR) és 28 év a felső-közepes jövedelmi tartományban (UMIR).

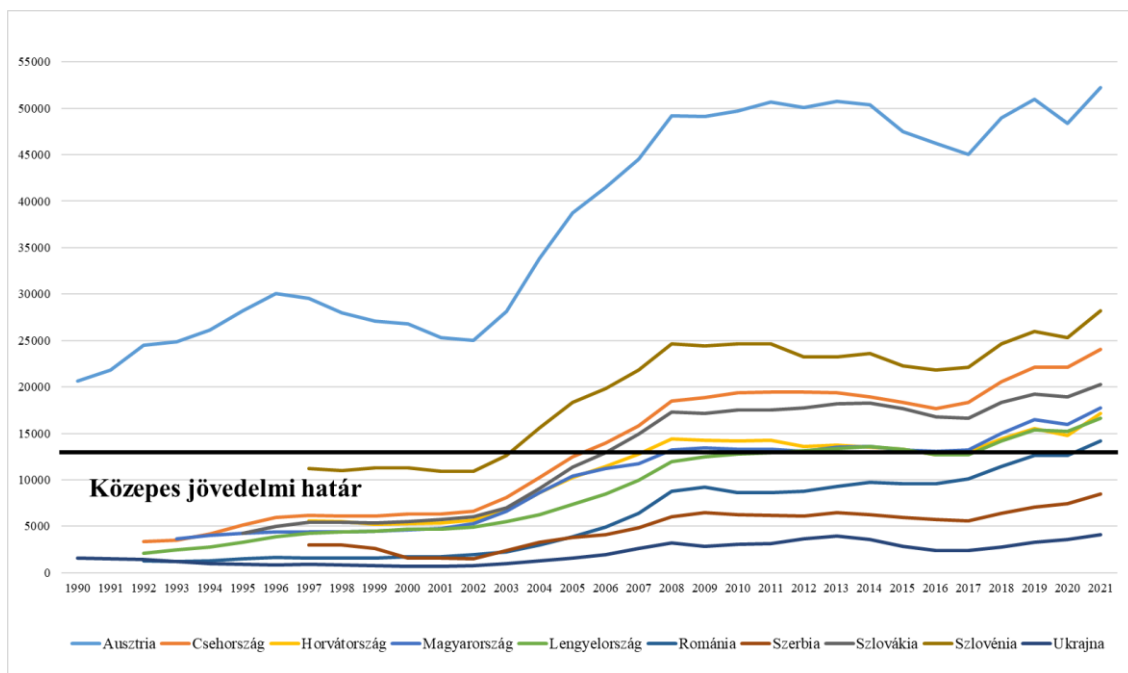
A "közepes jövedelmű" fogalmának értelmezéséhez meg kell határozni a küszöbértékeket a közepes jövedelemtartomány felső és alsó határához. Ebben az összefüggésben különbséget kell tenni az abszolút és relatív meghatározások között. Az abszolút meghatározások az abszolút középjövedelmi küszöbértékeken alapulnak. Ennek meghatározásához a World Bank évente frissített országosztályozását használják. Ez a besorolás négy jövedelmi kategóriát különböztet meg az Atlas-módszer alapján számított egy főre jutó reál bruttó nemzeti jövedelem (GNI) alapján. A bruttó nemzeti jövedelem, a GDP-ből származtatott mutató, amely az egyes gazdasági szektorok, illetve a külföldről kapott és külföldre fizetett elsődleges jövedelem (munkabér, kamat, földjáradék, osztalék) egyenlegének az összege. A bruttó nemzeti jövedelem amerikai dollárban történő kiszámításakor bizonyos operatív és elemzési célokra a World Bank az egyszerű átváltási árfolyamok helyett az Atlasz-átváltási tényezőt használja. Az Atlasz-átváltási tényező célja, hogy csökkentse az árfolyam-ingadozások hatását a nemzeti jövedelmek országok közötti összehasonlításában. Az Atlasz-átváltási tényező bármely évre az adott ország adott évi árfolyamának és az azt megelőző két év árfolyamának átlaga, az ország inflációs rátája és a nemzetközi infláció közötti különbséggel

kiigazítva. A kiigazítás célja az infláció okozta árfolyamváltozások csökkentése. Az 1. táblázatban láthatók a jelenlegi, 2022.07.01-jén kiadott jövedelemhatárok.

Besorolás	Jövedelemtartomány (2022.07.01)
Alacsony jövedelmi országok	\$1,085 vagy kevesebb
Alsó-közepes jövedelmi országok	\$1,086-tól \$4,255-ig
Felső- közepes jövedelmi országok	\$4,256-tól \$13,205-ig
Magas jövedelmi országok	\$13,205 vagy több

1. táblázat. Egy főre jutó GNI küszöbértékek
Forrás: World Bank (2023a)

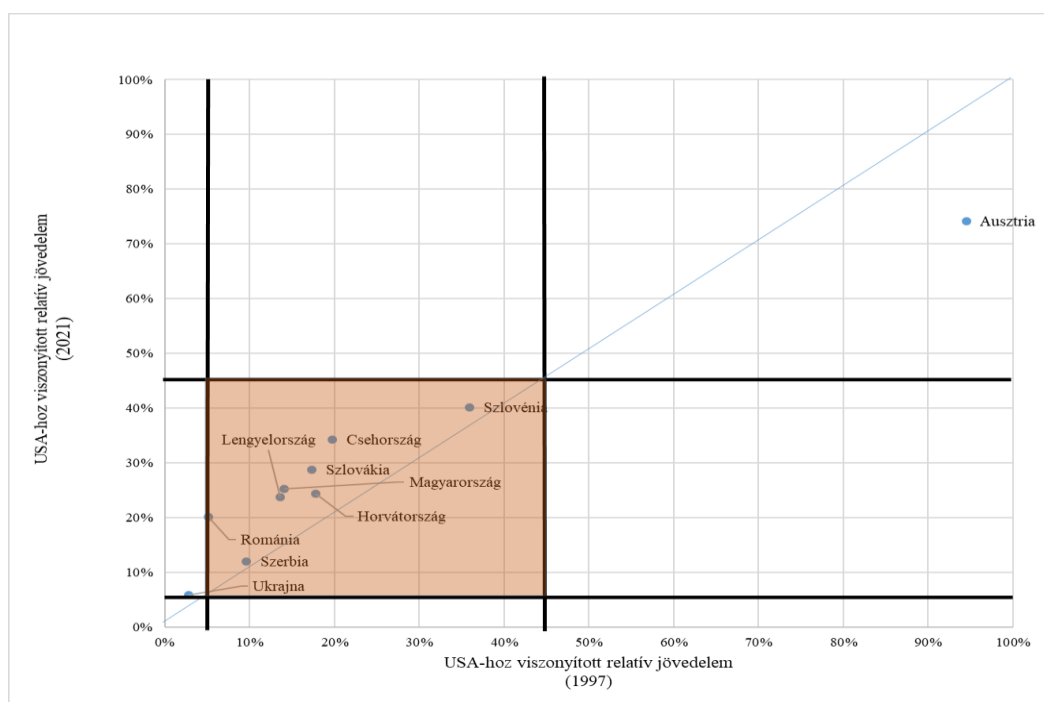
A későbbiekben vizsgált országok (Magyarország, Lengyelország, Szlovákia, Szerbia, Csehország, Ukrajna, Románia, Horvátország, Szlovénia, Ausztria) ez alapján a besorolás alapján, Szerbia és Ukrajna kivételével, a magas jövedelmi országok közé tartoznak. Ezt a besorolást a 1. ábra is jól szemlélteti. Látható, hogy bár csak Ukrajna és Szerbia nevezhető közepes jövedelmi országnak az abszolút módszer alapján, Ausztrián kívül a többi ország sem lépte át jelentősen a közepes jövedelmi határt.

1. ábra: Abszolút jövedelem, Atlasz módszer (1990-2021)
Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)

A másik módszer, a relatív meghatározás, amely egy fejlettebb országhoz viszonyított egy főre jutó jövedelmet jelent. Ilyen fejlett ország lehet például az USA vagy Japán. Jelen esetben én az USA-hoz viszonyított értékeket ábrázoltam. (2.ábra) Az ábra a World Bank

(2013) által javasolt relatív MIT-meghatározási megközelítést szemlélteti az 1997-es és a 2021-es adatokkal. Az árnyékolt terület jelöli azokat az országokat, amelyek ebben az időintervallumban a közepes jövedelmi státuszban maradtak. Mindössze három ország került ugyanabba a csoportba ennél a módszernél, mint az abszolút meghatározásnál. Ez a három ország: Ausztria, Ukrajna és Szerbia. Ezek közül az országok közül Ukrajna emelendő ki, ugyanis, ahogy az ábra is mutatja, 1997-ben még az alacsony jövedelmi országok közé tartozott, de a 2021-es adatok alapján már a közepes jövedelmi országok közé került. A többi ország (Magyarország, Horvátország, Lengyelország, Szlovákia, Csehország, Románia, Szlovénia) az abszolút módszerrel meghatározott csoportjához képest, mind eggyel rosszabb csoportba került. A 45°-os egyenes alatt elhelyezkedő országok a megfigyelt időszakban lassabban fejlődtek, mint az USA, az egyenes felettiek pedig gyorsabban.

2. ábra: USA-hoz viszonyított relatív jövedelem (1997 és 2021)

Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)

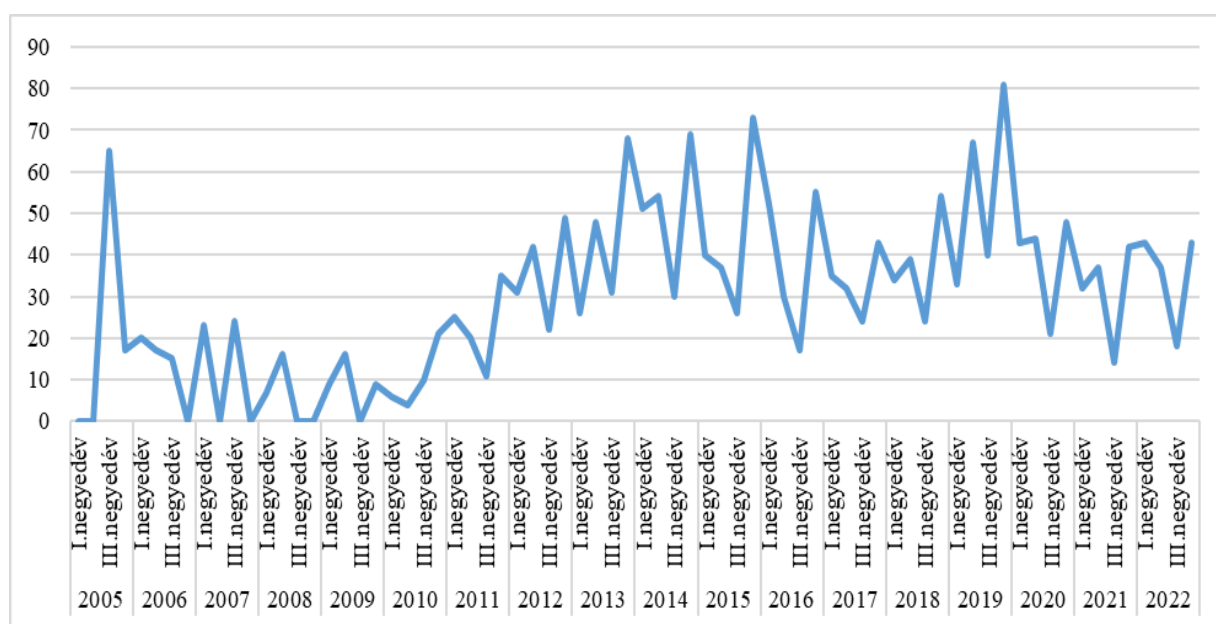
Megfigyelhető, hogy jelentős eltérések vannak a különböző definíciók által meghatározott besorolásokban. Im és Rosenblatt (2015) kiemelik, hogy a definíciós megközelítés megválasztása nemcsak a leíró statisztikákra van erős hatással, hanem az elemzés típusára is. Az abszolút megközelítések annak a kérdésnek a megválaszolására tűnnek alkalmasnak, hogy egyes országok miért stagnáltak. A relatív megközelítések pedig az abszolút konvergencia vagy a több ország közötti jövedelemeloszlás elemzésére bizonyultak jó választásnak.

Emellett megjegyzendő, hogy a 1. és 2. ábránál alkalmazott World Bank (2013) által javasolt küszöbértékek csak példák az egyes definíciós csoportokon belül használtak közül. Az abszolút és a relatív meghatározások csoportján belül is a választhatók között lehetnek jelentős eltérések. Az empirikus eredményekben ezek a különbségek az egyes csoportokon belül és a csoportok között is nagy eltéréseket eredményezhetnek.

A közepes jövedelmi csapda fogalmának részletes meghatározása után, a következő fejezetben a téma ismertségére, a korábban megjelent könyvekre és tudományos cikkekre térek ki.

3. A KÖZEPES JÖVEDELMI CSAPDA OKAINAK SZAKIRODALMA

A „közepes jövedelmi csapda” - middle income trap - viszonylag új fogalom, azonban napjainkban egyre gyakrabban előforduló kifejezés. A növekvő előfordulást alátámasztják a Google Trends alapján látható értékek. A 3. ábra a „middle-income trap” kifejezésre a 2005 és 2022 közötti évekre kiterjesztett relatív összes keresést mutatja. Látható, hogy a 2010-es évet követően megnőtt az érdeklődés ebben a témában. A 4. ábra mutatja a vizsgált időszakban azt a tíz országot (Szingapúr, Malajzia, Indonézia, Thaiföld, Ausztrália, Fülöp-szigetek, India, Egyesült Királyság, Kanada, Törökország, Egyesült Államok, Németország), melyekben a legnépszerűbb volt az általam keresett kifejezés. A legkeresettebb Szingapúrban volt, hozzá viszonyítva a második helyen álló Malajziában, és a harmadik helyen álló Indonéziában közel feleannyira volt keresett a „middle income trap” kifejezés. A Google Scholarban az idő meghatározása nélküli keresésre közel 505 ezer cikk jelent meg, ezekből nagyjából 14.900 cikk 2022-ben került feltöltésre (2022. december 8-i keresés alapján). De mióta is beszélhetünk közepes jövedelmi csapdáról?

3. ábra: "Middle Income Trap" rákeresések a Google Trends alapján

Forrás: saját szerkesztés, adat: Google Trends

4. ábra: "Middle Income Trap" kifejezés népszerűsége országoként
Forrás: Google Trends

A közepes jövedelmi csapda kifejezést először 2007-ben Gill és Kharas „An East Asian Renaissance— Ideas for Economic Growth” című jelentésében olvashatjuk. Ez a könyv a kelet-ázsiai közepes jövedelmi országok jövőjét vizsgálja. A kelet-ázsiai gazdaságok a regionális integráció új útját követik Kína vezetésével. A politikai döntéshozóknak kezelniük kell a kelet-ázsiai városokba irányuló migrációt, a jövedelmi egyenlőtlenségek erőteljes növekedését, valamint a korrupcióval szembeni növekvő elégedetlenséget. A vizsgálatuk során arra jutottak, hogy a közepes jövedelmi csapda elkerüléséhez növelni kell a tudásalapú innovatív gazdaság arányát, és nem szabad megmaradni a sikeres termelőgazdasági pozícióban. Ez a neoklasszikus növekedési modellről az új endogén növekedési modellre való áttérést jelentette, amely szerint növekedést a belső erőktől, a tudástól, innovációtól, korszerű technológiáktól és a vállalkozószellemtől lehet várni.

2015-ben ismét foglalkoztak ezzel a témával (Gill, Kharas, 2015). Megvitatják benne, hogy utólag visszatekintve mit hagytak ki, amikor megalkották a kifejezést. A korábbi jelentésük óta kelet-ázsiai, latin-amerikai és közép-európai fejlemények alapján nagyobb figyelmet fordítottak volna a demográfiai tényezőkre, a vállalkozói szellemre és az externális intézményi felépítésre. Számukra a kifejezés legalább annyira jelentette egy kielégítő elmélet hiányát, amely a közepes jövedelmű gazdaságok fejlesztési politikáját tájékoztathatná, mint egy fejlesztési jelenség megfogalmazását. Megjegyzik, hogy egy ország hosszabb sikeres évek után is csapdahelyzetbe kerülhet. Ennek számos oka lehet, például az, hogy a gazdasági szerkezet

változása nem tart lépést a környezeti lehetőségek és veszélyek változásával, vagy, hogy az exporttermékek szerkezete nem követi elég rugalmasan a változásokat. Emellett az állami gazdasági ösztönzés is fontos befolyásoló tényező, amely eredményességéhez jól képzett szakemberekre és innovációbarát környezetre is szükség van a szerzők meglátásai szerint. Továbbá felhívják a figyelmet a területi, gazdasági és általános fejlettségi különbségek veszélyére is.

Gill és Kharas előtt már Garrett (2004) is vizsgálta a témát, aki azonban még a „globalizáció hiányzó közepéről” („globalization’s missing middle”) beszélt. A globalizáció erős, gyorsan növekvő szereplőkre és gyenge, lemaradó szereplőkre szakítja szét a világ gazdaságot. A középen lévő országok stagnáló helyzetbe kerülhetnek, ami hosszabb távon a lecsúszásukat is okozhatja. Garrett szerint az összeszerelő műveletek a fejlődés „természetes korlátai”, ezért azok az országok, amelyekben csak az ilyen típusú munkák vannak jelen, veszélyeztetettek, hogy csapdahelyzetbe kerüljenek, ha nem lépnek feljebb a nagyobb hozzáadott értéket teremtő tevékenységek felé.

Ohno (2009) is hasonlóan vélekedett, mint Garrett. Szerinte azok az országok a leginkább veszélyeztetettek, amelyek a növekedést továbbra is a betelepülő külföldi cégek összeszerelő üzemaitől várják, ezért az értékláncon képtelenek feljebb lépni. A 2013-ban megjelent könyvében (Ohno, 2013) rávilágít arra, hogy külföldi tőkebefektetéssel elérhető egy közepes jövedelmi szint, azonban a humán tőke folyamatos fejlesztésére is szükség van egy magasabb szintre lépéshez. Megítélése szerint, ha a kezdeti előnyök kiaknázását követően, nem sikerül egy új, tudásalapú, nagy hozzáadott értéket létrehozó gazdasági szerkezetet, és egy helyi tudásteremtést ösztönző intézményrendszert létrehozni, akkor kerülnek az országok csapdahelyzetbe.

A közepes jövedelmi csapda kifejezést 2011-re a gazdasági szakirodalomban és az üzleti orientált médiában is széles körben használták. Kharas és Kohli (2011) úgy vélték, hogy egyesek egészen másképp értelmezték és használták a kifejezést, mint ahogyan azt ők gondolták, ezért 2011-ben megjelent cikkükben saját szempontjaik szerint olyan kérdésekkel foglalkoztak, mint hogy mi is a közepes jövedelmi csapda, miért esik bele oly sok ország, és milyen kulcsfontosságú kihívásokkal jár a csapda elkerülése. Cikkük célközönsége a politikai döntéshozók voltak, mivel a közepes jövedelmi csapdába esés kockázatát, valamint a kockázatok minimalizálásának módját a politikai döntéshozatal legmagasabb szintjein vitatják meg.

Eichengreen és szerzőtársai (2013) a korábbi tanulmányukat kibővítve elemezték a növekedés lassulásának előfordulását és összefüggéseit a gyorsan növekvő közepes jövedelmű országokban. A korábbi elemzésüknél (Eichengreen, Park és Shin 2012) egyetlen olyan időszak létezésére mutattak rá, ahol a lassulás figyelhető meg. Ez az időszak a 2005-ös vásárlóerő-paritáson számolt GDP esetén a 15.000-16.000 dolláros érték elérésének környékére tehető. Az új adatok azonban már két időszakban is feltételezik a lassulás lehetőségét, a 10.000-11.000 dolláros és a 15.000-16.0000 dolláros tartományban. Arra a következtetésre jutottak, hogy a közepes jövedelmű országokban a magas növekedés nem egyetlen időpontban, hanem lépcsőzetesen lassulhat. Megállapították, hogy a lassulás kevésbé valószínű azokban az országokban, ahol a lakosság magasszintű közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezik, és ahol a csúcstechnológiai termékek az export nagy részét teszik ki, ami összhangban van korábbi megállapításukkal, miszerint a technológiai ranglétrán való felfelé haladás fontos szerepet tölt be a közepes jövedelmi csapda elkerülésében.

Robertson és Ye (2013) felvetették azt a kérdést, hogy létezik-e egyáltalán közepes jövedelmi csapda. Azt állították, hogy a növekedési ütemek konvergenciája egy közepes jövedelemsávon belül a közepes jövedelemcsapda szükséges feltétele. Annak megállapítására, hogy ez a koncepció megállja-e a helyét, idősoros tesztek alkalmaztak a közepes jövedelmű országok mintáján. A tesztek elvégzése során végül arra jutottak, hogy a minta közel fele megfelel a definíciónak.

Kanchoochat (2014) úgy vélte, hogy bár ugyanazt a kifejezést használják, a közepes jövedelmi csapda szakirodalma jelentősen eltér a megadott definíciók, a vizsgált esetek, a csapda mögöttes okainak elemzése és a javasolt szakpolitikák tekintetében. Ezen eltérések miatt a tanulmányának két célja volt. Először is megkísérelte rendszerezni az egyre növekvő kutatási területet. A csapdahelyzet elkerülési módjainak elméleti és szakpolitikai különbségei alapján a korábban megjelent MIT-szakirodalom három csoportba sorolható:

1. az oktatás és az intézmények megfelelő kialakítása,
2. az export összetételének megváltoztatása a komparatív előnyök követésével, és
3. az export összetételének megváltoztatása a komparatív előnyökkel dacolva.

Másodszor, e három csoport érvényességét vizsgálja a kiválasztott, újonnan iparosodó kelet-ázsiai gazdaságok (NIE-k) felzárkózási tapasztalatain keresztül. A tanulmány végén azzal érvelt, hogy az oktatás és a jó kormányzati intézmények önállóan nem biztosíthatják a sikeres felzárkózást; mindkettőt úgy kell kialakítani, hogy a tényleges ipari célokhoz igazodjanak. A

gazdasági szerkezet és az exportösszetétel átalakítását kell a fenntartható növekedés lényegének tekinteni.

Engel és Taglioni (2017) tanulmányukban feltesznek számos kérdést, melyek közül kiemelhető: „Segíthet-e a GVC-kbe való integráció az országoknak elkerülni a közepes jövedelműek csapdáját? És ha igen, milyen csatornákon keresztül és milyen körülmények között?”. A Global Value Chain (Globális Értéklánc) az áruk vagy szolgáltatások előállításához szükséges tevékenységek összessége, amelyeket különböző földrajzi helyeken (régiókban, országokban) végeznek. Tanulmányukban a feltett kérdéseik megválaszolásával foglalkoznak. Rámutatnak arra, hogy a fejlődő országoknak alkalmazkodniuk kell a globális kereskedelem és a globálisan integrált áru-, szolgáltatási és információs értékláncokon keresztül működő beruházások világához. A sikeres GVC-részvételhez szükséges makrogazdasági, kereskedelmi és iparpolitikák fontos szerepet játszhatnak azokban a tényezőkben, amelyek hozzájárultak a gazdasági stagnáláshoz. A képességek, a szakpolitikák, a beruházási döntések és az intézményi folyamatok rendkívül összetetté válása nehézséget okoz sok ország számára a magas jövedelmű státuszba való felemelkedéshez. A szerzők megoldást is ajánlanak a problémákra. Véleményük szerint a politikai döntéshozóknak és a vállalatoknak a digitális korszakban a 21. századi gazdaság kulcsfontosságú jellemzőire kell összpontosítaniuk. Ezen tényezők közé tartozik a technológiai innováció és a globalizáció közötti kölcsönhatás kezelése, valamint a diverzifikáció. Emellett figyelmet kell fordítani a vezérelt fejlesztési modell makrogazdasági, társadalmi és környezeti fenntarthatóságára is.

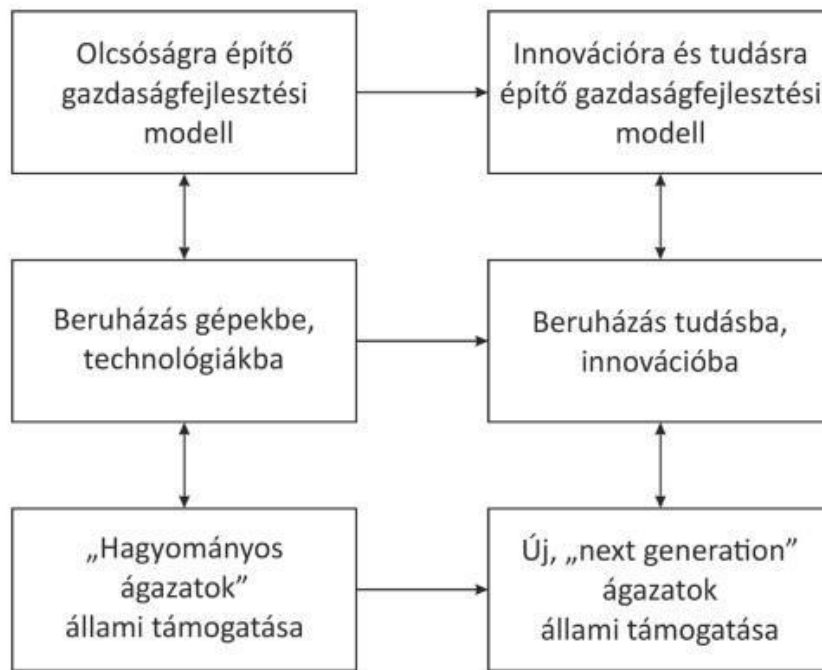
Paus (2017) tanulmányának alcíme így szól: innoválj vagy tönkremész! Tanulmányában elemzi a közepes jövedelem csapdájának okait Latin-Amerikában és levonja a tanulságokat Ázsia számára. A csapdahelyzetben egy közepes jövedelmű ország már nem tud nemzetközi szinten versenyezni a szabványosított, munkaigényes áruk terén, mert a bérek túl magasak, de a magasabb hozzáadott értékű tevékenységekben sem tud széles körben versenyezni, mert a termelékenység viszont túl alacsony. Ennek a folyamatnak az eredménye a lassú növekedés, stagnáló vagy csökkenő bérek és növekvő informális gazdaság. A szerző szerint az innovációs képességek elégtelen fejlesztése áll a közepes jövedelem csapdájának középpontjában. Paus meglátása szerint a csapdából csak egy átfogó, az innovációra összpontosító stratégia és aktív szakpolitikák segítségével lehet kilépni.

A külföldi, főleg Ázsiát és Latin-Amerikát tárgyaló szakirodalmak mellett vannak Magyarországon megjelent Magyarországgal és Európával foglalkozó szakirodalmak is.

2017-ben a Pénzügyi Szemle 2017/1. számában jelent meg Kolozsi (2017) cikke „Hogyan törjünk ki a közepes fejlettség csapdájából” címmel. Az összefoglalóban azt fogalmazza meg, hogy szükség van a termelési tényezők és az értékteremtő-képesség közötti egyensúly javítására ahhoz, hogy Magyarország kikerüljön a közepes fejlettség csapdájából. A versenyképesség fontosságát is kiemeli, amely terén csak azok az országok lehetnek sikeresek, amelyek kompetitivitás erősítésére, egymásra épülő és egymást kiegészítő intézkedéseket hoznak.

Csath Magdolnának több tanulmánya is jelent meg a témában. A Pénzügyi Szemle 2019/1. számában „Közepes jövedelmi csapda vagy fejlettségi csapda és a költségvetési hatások” (Csath, 2019) című tanulmányában elemzi, hogy a korábbi szakirodalom hogyan értelmezi a közepes jövedelmi csapdát és amellet érvel, hogy az ennek mérésére használt mutatók alapján nem lehet meggyőző módon bizonyítani a fejlődés esetleges megtorpanását. Újabb mutatókat vezet be, és nemzetközi adatokra támaszkodva vizsgálja több ország (főként a V4-ek) helyzetét és fejlődési útját az új mutatók segítségével. Végezetül arra a megállapításra jut, hogy a gazdaság tudásszerkezetének korszerűsítésével, a nagy hozzáadott értéket, tudást és innovációt tartalmazó tevékenységek arányának növelésével lehetne gyorsítani a magyar gazdaság fejlődési ütemét.

Csath (2020) egy 2020-as cikkében amellet érvel, hogy a valós gazdasági-társadalmi előrehaladást nem lehet a jövedelmi mutatókkal mérni. A fejlettségi szint mérésére egy új elméleti megközelítésre tesz javaslatot. Az összegzésben kiemeli a humán vagyon jellemzőinek fontosságát, illetve a rendelkezésre álló tudásalapú munkahelyek arányát. Továbbá úgy véli, hogy a fejlettségi szint pontos meghatározását segítené a nemzeti vagyon mérési módszertanának kidolgozása és annak vizsgálata. Megítélése szerint a fejlettséget leginkább jól megragadó mutatóegyüttes kimunkálása további kutatómunkát igényel. Kutatása alapján a 4. ábrán látható iránymutatásokat fogalmazta még meg.

5. ábra: A közepes fejlettségi csapda elkerülését segítő néhány gazdaságfilozófiai változtatás

Forrás: Csath (2020, 472.o)

A Hitelintézeti Szemle 21. évf. 2. számában „Növekedési vagy fejlődési csapda” címmel jelent meg újabb tanulmánya (Csath, 2022). Ebben azt vizsgálja, hogy hogyan lehetne pontosabb képet kapni a fejlettségről is, amellyel kapcsolatban felvethető a csapdahelyzetbe kerülés lehetősége. Rámutat arra, hogy bár Magyarország növekedési adatai kedvezők, a fejlettségi mutatók terén lemaradásban van. Az ellentmondás miatt további elemzéseket éreztek szükségesnek ahhoz, hogy meghatározhassák a növekedési mutatóktól független fejlődési mutatók megfelelő célértékeit, és ezek elérésével Magyarország elkerülhesse a fejlődési csapdát. A megfogalmazott kérdésekkel kapcsolatban bemutatott statisztikai adatokra támaszkodva véleményük szerint szükséges lenne egy növekedési-fejlettségi matematikai modell megalkotása a dinamikus kapcsolat bemutatására és ökonometriai elemzésére.

Sőreg (2021) tanulmányának célja az volt, hogy az elhúzódó növekedésbeli visszaesések egy speciális válfaját mutassa be, a közepes jövedelmi csapdát. Megmutatta, hogy számos országban megfigyelhető egy-egy ilyen epizód, amely akár 10 évet meghaladó stagnálást is okozhat. Elemzése szerint Magyarország belső és külső tényezők révén egyaránt kettő alkalommal is (1979-1989, 2006-2015) belekerült az említett csapdahelyzetbe. Megállapítja, hogy a csapdahelyzet elkerülésére fontos, hogy a gazdaság alapvető szerkezete és berendezkedése kerüljön átalakításra, valamint a globális értékláncokba való integrálódás is

hatékonyabb formában valósuljon meg. Azonban figyelmet kell fordítani arra is, hogy egy kicsi és nyitott ország igencsak érzékenyen reagál a külső sokkokra, mint egy begyűrűző válság vagy akár a radikálisan megváltozó fogyasztási, termelési vagy munkavégzési mintázat.

Györffy (2021) az EU11 országainak 2010-es évekbeli fejlődését elemzi, abból indul ki, hogy ezekben az években a közepes jövedelmi csapda leküzdése volt a cél. Szinte mindegyik idetartozó ország felzárkózási pályán volt, mégis más gazdasági stratégiákat követtek. Egy részük sikeresen átállt a termelékenység- és innováció vezérelt növekedési pályára, a többieknél azonban továbbra is a költségelőny és a kedvező pénzügyi feltételek tekinthetők a növekedés elsődleges hajtóerejének. Az átálláshoz kiemelt jelentőségűnek tartotta az intézményrendszert, amely meghatározza a vállalkozói környezetet és befolyásolja a szakpolitikai döntéshozatal minőségét.

A közepes jövedelmi csapda lehetséges okainak irodalmi áttekintése után a csapdából kitörő országok sikerességének okait vizsgálom. Először a növekedés és a felzárkózás fő mozgatórugóit veszem végig, majd megnézem 3 ország (Dél-Korea, Szingapúr és Tajvan) sajátos útját a fejlett országok csoportja felé.

4. A CSAPDÁBÓL KITÖRŐ ORSZÁGOK SIKERESSÉGÉNEK OKAI

Ez a fejezet a közepes jövedelmi csapdát sikeresen elkerülő vagy a csapdából sikeresen kitörő országok sikerességének okait részletezi. A világszerte tapasztalható tényezők megfigyelését a kelet-ázsiai régió részletesebb elemzése és három ország (Dél-Korea, Tajvan és Szingapúr) sajátos fejlődésének ismertetése követi.

4.1 A növekedés és a felzárkózás fő mozgatórugói

A gazdasági teljesítménnyel foglalkozó szakirodalom régóta vizsgálja a növekedés és a felzárkózás főbb mozgatórugóit, és az ezekből levonható gazdaságpolitikai következtetéseket. Az egyes termelési tényezők alakulása szempontjából a beruházások fontos szerepet játszottak a gazdasági felzárkózásban. Például a sikeresen felzárkózó országokban magasabb a beruházási ráta az ellenőrzési időszak elején, mint azokban az országokban, ahol nagyobb a konvergencia-bizonytalanság. A foglalkoztatási ráta a mintaországokban emelkedett, és magasabb volt azokban az országokban, amelyeknek sikerült felzárkózni az időszak során. A sikeres felzárkózásban a magasabb termelékenység is fontos szerepet játszott. A gazdasági szerkezetváltás mellett más tényezők is hozzájárultak a termelékenység gyors növekedéséhez. Ezek között érdemes megemlíteni a gazdasági nyitottság növekedését, azaz a globális kereskedelemben való aktívabb részvételt. (MNB, 2014).

A termelékenység javítása érdekében az állam bizonyos mértékig ösztönzi és támogatja az innovatív fejlesztést. A sikeres felzárkóztatás folyamatában kiemelt figyelmet fordítanak az oktatásra. A munkaerő minőségének javítása hatékony oktatáspolitikával biztosíthatja a felzárkózási folyamat során kialakuló gazdasági szerkezetváltás eredményességét. A gyors reálkonvergenciát mutató országok teljesítményének magyarázata a növekedéssel és felzárkóztatással foglalkozó szakirodalom egyik legnagyobb kihívása. Az 1990-es évek egyik legfontosabb gazdasági vitája az ázsiai növekedés forrásairól szólt. A második világháború után a kelet-ázsiai országok fejlődtek rohamos ütemben a kezdeti alacsony fejlettségi szintről harminc év alatt a fejlett országokét megközelítő vagy akár azt meghaladó fejlettségi szintre, miközben sok ország fejlődése lassú volt, és gyakran kudarcok tarkították.

A harmadik világ felzárkózásáról szóló vitasorozat a gazdaság strukturális átalakulását és ezen átalakulások szakaszait hangsúlyozza. Ebben a megközelítésben a kevésbé fejlett országok bizonyos szerkezeti jellemzőkkel rendelkeznek a fejlett országokhoz képest. Ami közös bennük, az az elsődleges iparágak nagy súlya, amelyek alacsony folyamatigényű tevékenységeket folytatnak, és gyakran a természeti erőforrások kitermelésén alapulnak, és ebből származik exportjuk nagy része (mezőgazdaság és bányászat). Importálják a magasabb

feldolgozottságú termékeket, és export révén jutnak hozzá a szükséges nemzetközi valutához. Prebisch (1950) azzal érvelt, hogy az elsődleges és feldolgozott termékek cserearányának az előbbiek javára való romlása, a világgazdaság olyan strukturális jellemzője, amely megakadályozza a fejlődő országokat abban, hogy elérjék a fejlett országok szintjét.

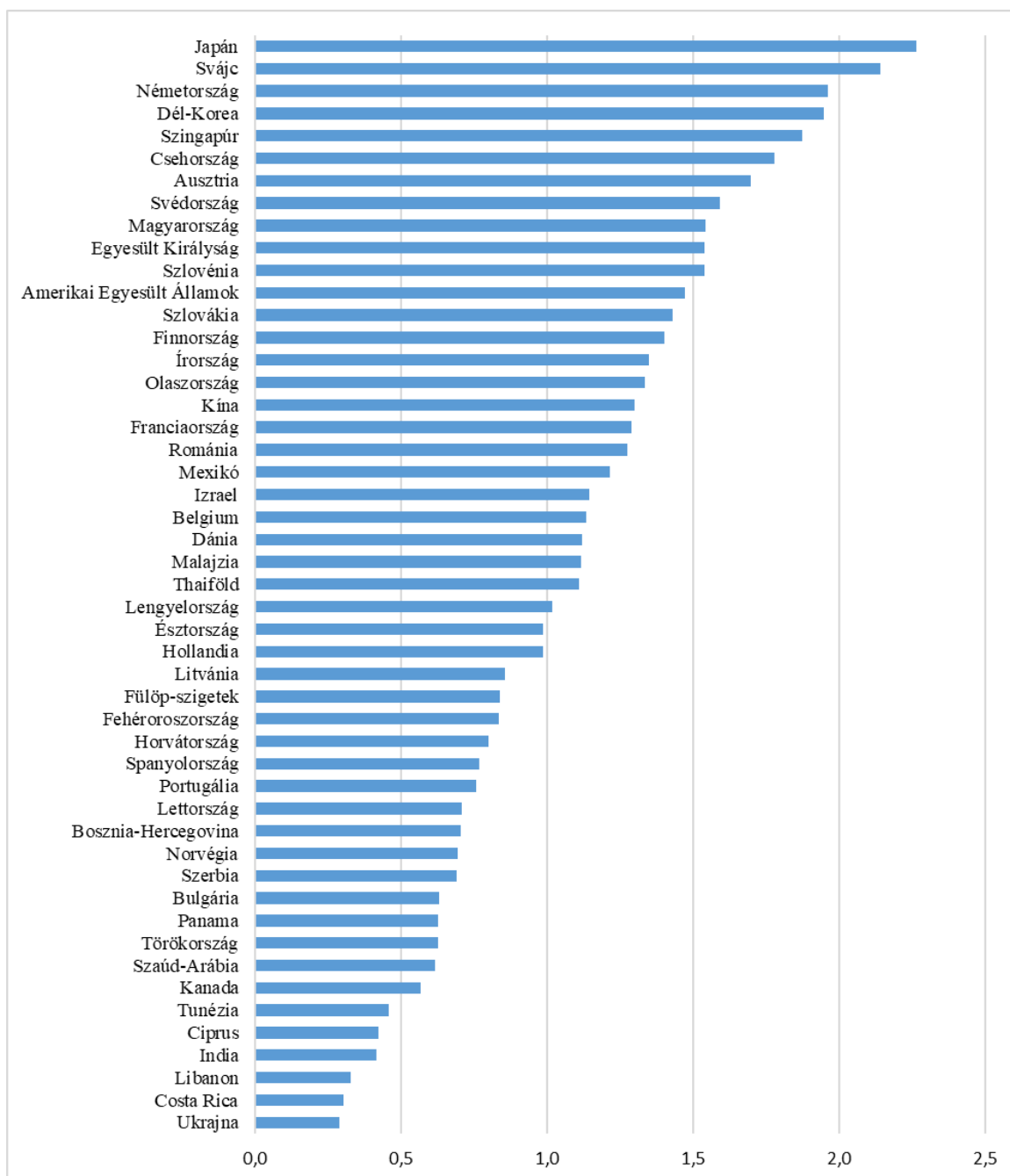
Ebből az elemzésből a felzárkózás feltétele, hogy a fejlődő országok is elinduljanak az iparosítás útján. Az iparosítás útjára lépő fejlődő országokban az egyre többet exportált iparcikkek relatív árai az elsődleges termékekhez képest csökkenni kezdtek, ami veszélyeztette a korábbi fejlesztési stratégiáik sikerét. A feldolgozóipari termékek relatív árcsökkenését tömegcikkesedésnek nevezték (UNIDO, 2013), ami azt jelezte, hogy az iparosodó és felzárkózni próbáló országok versenytársakká váltak a világpiacon, valamint a fejlesztési programok elindításakor remélt hozzáadottérték-többletet nem tartalmazták a termékek az árversenyben, ezáltal kétségessé válhatott a felzárkózás sikeressége az iparosítás útján. A cserearány változásai kedveztek a fejlődő országoknak, amelyek nem próbáltak iparosodni.

4.1.1. Gazdasági összetettségi index

A témával foglalkozók egyetértettek abban, hogy a közepes vagy magasabb jövedelmű országgá váláshoz elengedhetetlen bizonyos mértékű iparosodás, ugyanakkor az iparosodás önmagában nem garantálja a fenntartható felzárkózást (Rodrik, 2016). Hausmann és szerzőtársai (2007) létrehozták a Gazdasági Összettség Atlaszt (The Atlas of Economic Complexity), amely egy ország termelőkapacitásának változatosságát és kifinomultságát vizsgálja. A technológia-intenzív iparágak fejlesztése, a termelőkapacítások bővítése diverzifikált, összetett és rugalmas exportszerkezetet eredményezhet, amelynek hatására emelkedhet a gazdaságok növekedési potenciálja. Ez a gazdasági mutató a külkereskedelmi statisztikák országok és termékek szerinti csoportosítását használja. Egyrészt figyelembe veszi, hogy a vizsgált ország hány terméket tud kinyilvánított komparatív előnnyel exportálni, másrészt hogy ezeket a termékeket rajta kívül hány ország exportálja szintén komparatív előnnyel. Annál nagyobb az esélye egy országnak arra, hogy kisebb az árverseny egy adott piacon, minél bonyolultabb termékek vagy szolgáltatások előállítására képes. Emellett az olyan termékeknél vélhetően a fogyasztók is hajlandóbbak magasabb árat fizetni, ezáltal magasabb az árak jövedelemtartalma. Azt is kimutatták, hogy a gazdaság állandó fejlődésének köszönhető változások miatt folyton új vagy bővített termékpalettára kell váltaniuk az országoknak.

A hagyományos elemzéseknél kisebb hibaszázalékkal képes előjelezni egy adott ország növekedési és exportpotenciálját az újonnan rendelkezésre álló adatbázisoknak, és a hálózati elemzés modern módszertanának köszönhetően. A gazdasági összetettségi index alapján 2020-

ban a 133 vizsgált országból Japán, Svájc, Németország, Dél-Korea és Szingapúr rendelkezett az exportját nézve a legösszetettebb értékossárral. Látható, hogy az élvezőnyben szerepel a későbbiekben tárgyalt három sikeresen fejlődő ázsiai országból (Dél-Korea, Tajvan, Szingapúr) kettő is. A gazdasági összetettség index alapján a feltörekvő országokban továbbra is gyorsabb gazdasági növekedés figyelhető meg, mint a fejlett gazdaságokban, azonban ez a különbség egyre kisebb méretű.

6. ábra: A gazdasági összetettség index (ECI) alapján kialakult rangsor az első 50 ország között (2020)

Forrás: saját szerkesztés, adat: OEC (2021)

4.1.2. Értékláncok és hozzáadott értékek

A növekedési potenciált vizsgálva megfigyelhető, hogy a vállalatok a globalizált világ gazdaságban értékláncokat alkotnak, és az értéklánc elemeit más-más országba helyezik ki. Legfőképp a kisebb országokra jellemző, hogy speciális részegységeket szállítanak nagyobb értékláncot működtető nagyvállalatoknak, azonban ezekben az országokban minimális számú regionális vagy globális nagyvállalat működik. Amellett, hogy az adott országban mely ágazatok vannak jelen, az is meghatározó, hogy az ott végzett munkafázisok mekkora hozzáadott-értéket jelentenek az ország számára. A közép-kelet-európai országok esetében kérdéses volt, hogy csak a legkevesebb jövedelmet tartalmazó műveleteket helyezik-e ide a nagyvállalatok az olcsó munkaerő reményében, vagy magasabb hozzáadott értékű munkafolyamatokat is telepítenek oda. (Palotai és Virág, 2016).

4.1.3. Gazdaságpolitikai következtetések

Az elmúlt évtizedekben a kormányzati politikák számára számos javaslattal állt elő a felzárkózás és a növekedés közgazdaságtana. Kezdetekben a beruházások és a megtakarítások növelését javasolták a tőkefelhalmozás növelése érdekében. A folyamat során az iparba áramlott a mezőgazdasági népesség meghatározó része, ennek hatására számos elsődleges iparág, mint például a mezőgazdaság és a bányászat, nagyrészt gépesítetté vált. A piacgazdaságban is elindult ez a folyamat, kisebb-nagyobb mértékű kormányzati irányítással, mivel jelentős infrastrukturális fejlesztéseket is igényelt. Kérdéses volt azonban a közgazdászok körében, hogy mely iparágakat célszerű elsősorban fejleszteni. A választásban szerepet játszottak a nemzeti sajátosságok, és akár a katonai megfontolások is.

A tőkefelhalmozás mellett a nemzetközi tőkeáramlás szerepe is meghatározó volt. A nagyvállalatok az 1960-as években tartottak a túlzott politikai befolyástól, ezért kerültek a közvetlen tőkeberuházást, és inkább a nemzetközi, kormányközi hitelekre alapozták a külső forrásbevonást. Az ázsiai országok a magasabb fejlettségi szint eléréséig kerültek a hitelfelvételt a külső befolyás elkerülése végett. A kisebb közvetlen függőség elérése érdekében a vállalatok csupán licenceket vásároltak meg a külföldi vezető nagyvállalatoktól. Azonban a kisebb függőségnek hátrányai is voltak, ugyanis a gyártók így mindig csak másod- vagy harmadrendű technikával rendelkeztek. A felzárkózásban hasznos lehetett a licencek tudatos használata, viszont az élvonalba kerüléshez saját fejlesztésekre is szükség volt.

A 1990-es években áttértek piacgazdaságra a korábban szocialista országok. Az uralkodó nézet akkoriban a piac- és FDI-vezérelt felzárkózás volt. Megosztó volt az ázsiai fejlesztési stratégia, és az állam szerepe a felzárkózási folyamat során. Az ázsiaiak a példa

nélküli, gyors felzárkózásukat az állam által irányított iparosítás eredményeként konstatálták, azonban a World Bank a témának szentelt kiadványában csak vonakodva fogadja el magyarázatként (World Bank, 1993). A téma mai napig megosztó, a közgazdászok az állami fejlesztéspolitikák kockázatát emelik ki, és a pic- és magántőke által vezérelt felzárkózást tartják megfelelőnek (Williamson. 2000). A 2008-as válságot követően nagyobb lett a hajlandóság arra, hogy fejlesztési prioritásokat határozzanak meg, és biztosítsanak ezekhez állami finanszírozásokat.

A nemzetközi példákból az látható, hogy a sikeres konvergenciájú országok, mint Hongkong, Japán, Dél-Korea, Szingapúr, Tajvan, Írország, Ausztria, Finnország, Szlovákia és Lengyelország, magasabb beruházási és foglalkoztatási rátával rendelkeztek a vizsgált időszakban, mint a bizonytalan konvergenciájú országok, melyek között megtalálható Görögország, Spanyolország, Olaszország és Portugália.

Ország	Időszak kezdete	Időszak vége	Időszaki átlagos növekedés (%)	Időszak eleji relatív fejlettség USA-hoz képest (%)	Időszak végi relatív fejlettség USA-hoz képest (%)	Magas növekedés időhossza (év)	Éves átlagos felzárkózási sebesség az USA-hoz képest (százalékpont)
Hongkong	1960	2011	5,2	22	106	51,0	3,2
Japán	1950	1995	5,8	18	85	45,0	3,6
Dél-Korea	1981	2007	6,9	18	59	26,0	4,8
Szingapúr	1986	2007	7,2	47	134	21,0	5,2
Tajvan	1969	1997	6,7	20	70	28,0	4,7
Írország	1986	2007	6,0	44	97	21,0	3,9
Ausztria	1954	1973	4,9	43	63	19,0	2,1
Finnország	1993	2011	3,3	58	80	18,0	1,8
Szlovákia	2000	2008	6,4	32	48	8,0	5,6
Lengyel.	1991	2010	5,3	22	42	19,0	3,6
Átlag			5,8	33	79	26,0	3,8

2. táblázat: A sikeresen konvergáló országok növekedési jellemzői
Forrás: Palotai és Virág (2016)

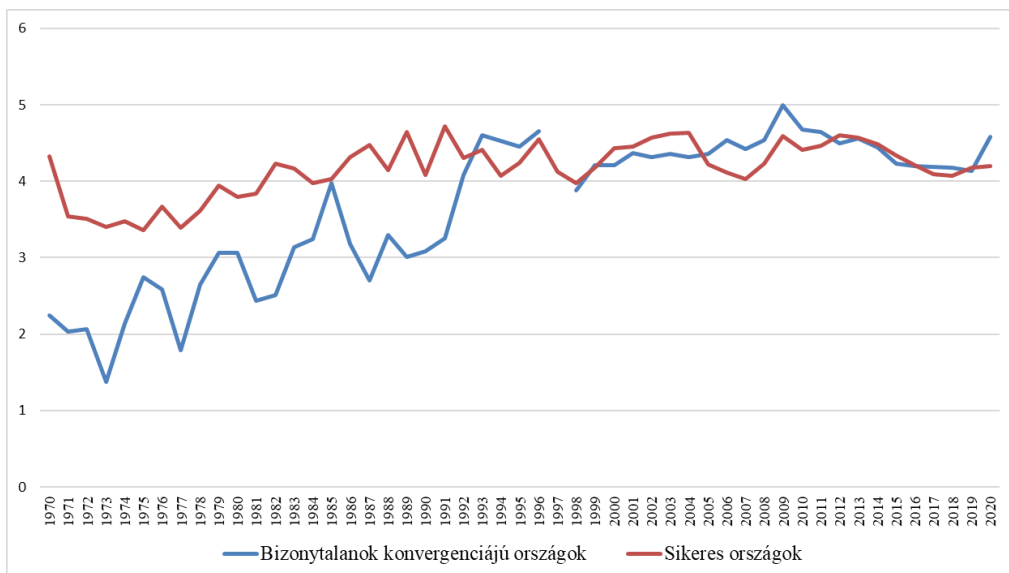
A bizonytalan konvergenciájú országokra a választott időszak első felében csökkenő beruházási ráta volt jellemző, ellenben a sikeres felzárkózási folyamaton áteső országok az időszak első felében magasabb beruházási rátát mutattak.(6.ábra) Megfigyelhető, hogy a kiemelkedően magas beruházási rátához számos országban fejletlen infrastruktúra társul a kiinduló helyzetben. A vizsgált országoknál a foglalkoztatási ráta általában növekedett, ezen növekedés eléréséhez a demográfiai folyamatok is kulcsszerepet játszottak. A bizonytalan országoknál a foglalkoztatási ráta az időszak elején és a legvégén egyaránt csökkent, míg a sikeresen felzárkózó országoknál ennél a rátánál végig emelkedés volt megfigyelhető. Az előbb tárgyalt két mutató mellett a termelékenység alakulása is fontos szerepet töltött be a felzárkózási folyamatban. A termelékenységnél főként a válságok idején volt látható nagyobb különbség a sikeresen felzárkózó és a bizonytalan konvergenciájú országok között. (Palotai és Virág, 2016)

7. ábra: A termelési tényezők alakulása a felzárkózás időszakában

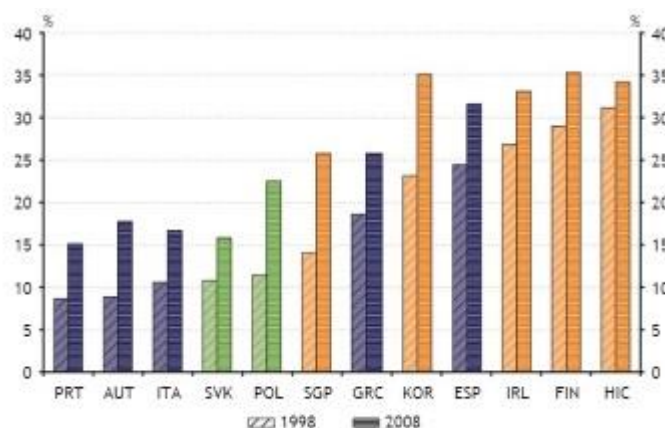
Forrás: Palotai és Virág (2016, 79.o.)

A sikeresen felzárkózó országok esetén a kormányzat átlagosan nagyobb összeget fordított az oktatási kiadásokra a GDP arányában. Ennek egyik eredménye lehet, hogy egyre nagyobb arányt tesznek ki a felsőfokú végzettséggel rendelkezők a munkaerőpiacon. Ez az emelkedés minden vizsgált országban megfigyelhető az 1990-es évek végétől kezdődően. Az oktatás minőségének javításával és az oktatáshoz való hozzáférés szélesítésével a vizsgált országok lehetővé tették az új technológiák megjelenését, a nagyobb hozzáadott értéket teremtő folyamatok hangsúlyosabbá válását, és ezek mellett a felzárkózás során a harmadik (szolgáltatási) szektor növekvő munkaerő-keresletének kielégítését.

8. ábra: A kormányzat oktatásra fordított kiadásai a GDP százalékában

Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)

9. ábra: A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a teljes munkaerőn belül
Forrás: Palotai és Virág (2016, 81.o.)

4.2. Felzárkózás Kelet-Ázsiában

A második világháborút követően Szingapúr, Dél-Korea és Tajvan voltak azok az országok, melyek a második világháborút követően elsőként léptek rendkívül gyorsan az iparilag fejlett országok közé a fejlődő országok közül (Sakong, 1993). Az 1960-as évektől kezdve közel negyven éven keresztül kilenc kelet-ázsiai ország szerepelt a tizenöt leggyorsabban fejlődő ország között. Robosztus gazdasági növekedés és a jövedelem-színvonal megtöbbszöröződése jellemezte ezeket az országokat (Durlauf és szerzőtársai, 2005).

A szakirodalomban két elméleti iskola (fejlesztő állam iskolája és neoklasszikus iskola) próbál magyarázatot találni a Kelet-Ázsiában végbemenő egyedülálló gazdasági növekedésre. A fejlesztő állam iskolája a növekedés alappilléreként az állami intézkedések szerepét hangsúlyozza, ezzel szemben a neoklasszikus iskola inkább a korlátozott állami jelenlétet, a piaci liberalizációt és a szabad piaci árazást tekinti a kelet-ázsiai siker kulcsának. Mindkét iskola szemléletének van azonban hiányossága. A fejlesztő állam meglátása nem ad magyarázatot arra, hogy miért nem járultak hozzá az erős állami intézkedések a sikeres fejlődéshez más fejlődő országoknál, míg a neoklasszikus iskola nem tud magyarázattal szolgálni a térségre jellemző erős állami jelenlétre. Stiglitz és Yusuf (2001) szerint a latin-amerikai országokkal ellentétben a kelet-ázsiai országoknál a gazdaságok komparatív előnyével összhangban voltak az ipari-technológiai fejlesztések szintje.

Az ázsiai fejlődő országokban mindnél határozott állami vezérlésű fejlesztéspolitika valósult meg, természetesen mindenhol országspecifikusan. Az 1960-as években a kelet-ázsiai országok többségében vidéki iparosítás volt jellemző. Míg Tajvanban kisebb,

munkaigényesebb gyárakat telepítettek, addig Dél-Koreában nagy családi konglomerátumok létesültek állami támogatással. Dél-Koreában az „irányított kapitalizmus” jegyében erős állami befolyással a munkaigényes iparágaktól eltolódás figyelhető meg a tőkeigényesek felé. Az állami támogatások közül meghatározók voltak a tervezett gazdaságfejlesztő programok, az olcsón kínált források az állami irányítás alatt álló bankokon keresztül és a különböző adókedvezmények. Eközben Tajvanban a kulcsfontosságú ágazatok, mint például a vegyipar és az acélipar, állami kézben maradtak. A két ország közötti különbséget az autóiparuk működése szemlélteti legjobban. Dél-Korea a teljes autógyártásban részt vesz, amelyből minimális haszonra tesz szert, ezzel szemben Tajvan az autóalkatrész-gyártásra szakosodva nagyobb haszonkulccsal dolgozik. (Stiglitz és Yusuf, 2001)

Szingapúrban is meghatározó szerepet töltött be az iparosítás. A mesterségesen feltöltött Jurong szigeten ipari parkot hoztak létre a gazdaság sikeres talpra állítása és a munkanélküliség felszámolása érdekében. Az exportversenyképességen alapuló finanszírozás kialakításának érdekében az állam fejlesztéspolitikájának egyik alappillére volt az államilag támogatott források nyújtása. Azok a vállalatok, amelyek az exportpiacon jól teljesítettek, további kapacitásbővítésre vagy fejlesztésre kedvezményes hitelt kaptak. Próbáltak csupán a hazai forrásokat felhasználva fejlődni, hogy ne legyen szükségük külföldi tőkebevonásra. Ennek, és a Gazdasági Fejlesztési Bizottságnak (külföldi tőkebevonásra állították fel) volt köszönhető a szingapúri gyors ipari fejlődés (Yew, 2003).

A kelet-ázsiai országoknál megfigyelhető iparfejlesztésben vélhetően meghatározó szerepe volt a „repülő kacs” (flying geese) stratégiának. A stratégia értelmében Japán repül elől, közvetlenül mögötte Szingapúr és Hongkong, mögöttük Tajvan és Dél-Korea, utánuk Malajzia és Thaiföld, végül pedig a Fülöp-szigetek és Indonézia. Az egy főre eső jövedelmet és a gazdaságok ipari fejlettségét jelöli az országok sorrendje. A fejlődéshez hozzájáruló Japánhoz fűződő kapcsolatokat fontosságát jelöli a szimbólum. Azok fejlődő országok, amelyeket Japán már az évszázad elején meghatározott, Japántól kapták meg azokat technológiai tudásokat, amelyekről ők már áttértek egy újabbra (Pleskovic és Stiglitz, 1997).

Rohwer (1996) szerint a példa nélküli növekedés négy olyan tényezőre vezethető vissza, amely az ázsiai országokra is jellemző volt. Ezek a tényezők a fizikai tőke, a munkaerő mennyisége és minősége, továbbá a hatékonyság. A munkaórák magas száma és az ázsiai szorgalom hozzájárult a munkaerő mennyiségének növekedéséhez. Az OECD (2021a) adatai alapján Dél-Korea a ledolgozott munkaórák száma/fő mutatóban az ötödik helyen áll 1915

óra/munkással. (Összehasonlításképpen Magyarország a huszadik helyen áll 1697 óra/munkással). A munkaerő mennyisége mellett a munkaerő minőségének javítását is szem előtt tartották. Az OECD (2021b) adatai alapján a 25 és 34 év közötti embereknel Dél-Koreában a legmagasabb az egyetemi végzettséggel rendelkezők aránya (69,3%), amely a magyarországi érték (32,9%) több mint kétszerese. A nagy mennyiségű fizikai tőke (szerszámok, gépek) befektetése volt a legmeghatározóbb a fejlődésük kezdetén. Ezt követően a növekedés elsődleges mozgatórugója a magas termelékenység volt. A technológia magában foglalja a hatékonyságot, amely pozitív irányú változásához a technológia elterjedésére és annak széles körű használatára volt szükség. Emellett szükség volt még a társadalom kultúrájára, a külföldi ideológiákra való nyitottságra és a modern gazdasági életre.

4.2.1.Dél-Korea

A huszadik században Dél-Koreában egy feltűnő gazdasági szerkezetváltás ment végbe. A japán gyarmatosítást megelőzően egy agrárország volt, a szerkezetváltás (iparosítás) a japán uralom három évtizede alatt ment végbe (Sakong, 1993). Az iparosítás végig vitelében meghatározó szerepe volt a Gazdasági Tervhivatalnak (Economic Planning Board), amely amerikai szakértők közreműködésével jött létre 1961-ben. A korábban is említett „irányított kapitalizmus” keretében a gazdaság fejlesztésére ötéves terveket állítottak össze. A világpiaci versenyeknek kitéve, jelentős állami támogatással, piaci környezetben fejlődhetek a vállalatok a piacgazdálkodás és a szabad gazdálkodás megőrzése mellett. Az Amerikai Egyesült Államokkal stratégiai-politikai jelentőségű viszonyt ápolt Dél-Korea a földrajzi elhelyezkedése miatt. Fontos szerepének köszönhetően az ország fejlődését az Amerikai Egyesült Államok technológiával és tőkével is támogatta. Pak Csong-Hi célja volt Japán és Dél-Korea viszonyának változtatása pozitív irányban. A korábban gyarmatosító ország jóvátételt fizetett Dél-Koreának, és ezt követően Dél-Korea második legnagyobb felvevőpiaca lett Japán az Egyesült Államokat követően. (Faludi, 2005)

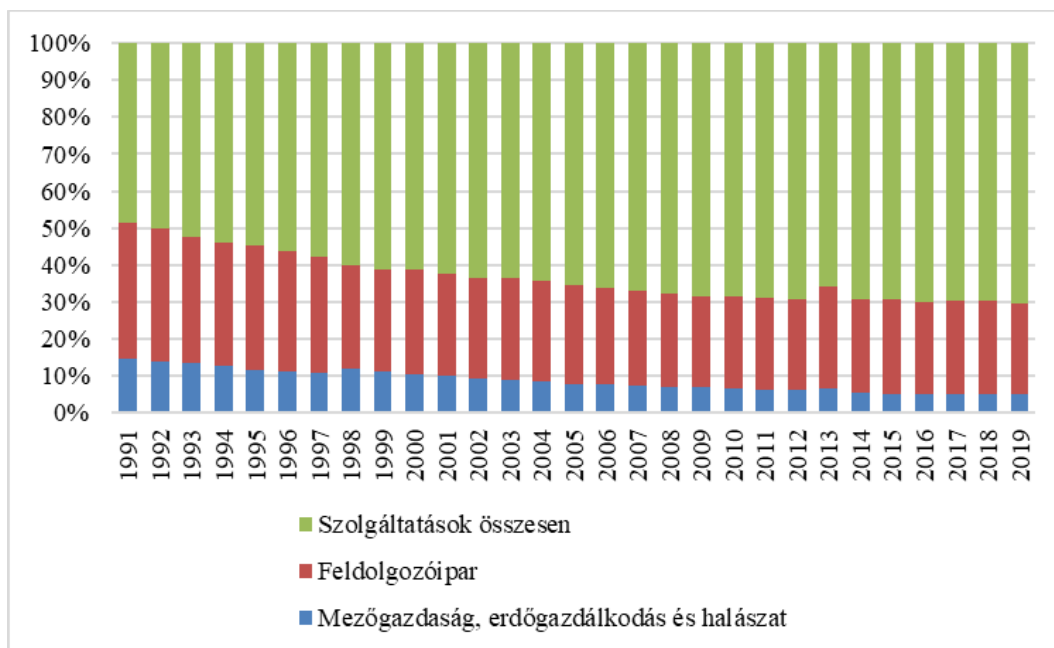
A gazdasági fejlődéshez hozzájárult a munkaerő mennyiségének növekedése. A munkaerő mennyiségének növekedéséhez hozzájárult, hogy a 1950-től napjainkig az ország lakossága több mint két és fél szerezére nőtt (A lakosság 1950-ben 19.2 millió, 2021-ben pedig 51,7 millió volt). A gazdaság gyors fejlődésének köszönhetően a népességszám növekedése mellett a munkahelyek száma is növekedett, ezzel elérve a munkanélküliségi ráta csökkenését 1979-ig. Az iparosodással párhuzamosan a feldolgozóipar és a szolgáltató szektor munkaerőigénye is növekedett, amely tovább csökkentette a munkanélküliségi rátát, és

alacsony szinten is tartotta az 1997-98-as délkelet-ázsiai pénzügyi válságig. Az iparosodás és az emberek átképzése nem azonos ütemben zajlott, ezért a munkaerő-kínálat és a munkaerő-kereslet egyes szektorokban nem egyezett meg. Ennek a hiánynak az orvoslására felmerült a nők és az idősebbek bevonása a munkába (Sakong és Koh, 2013).

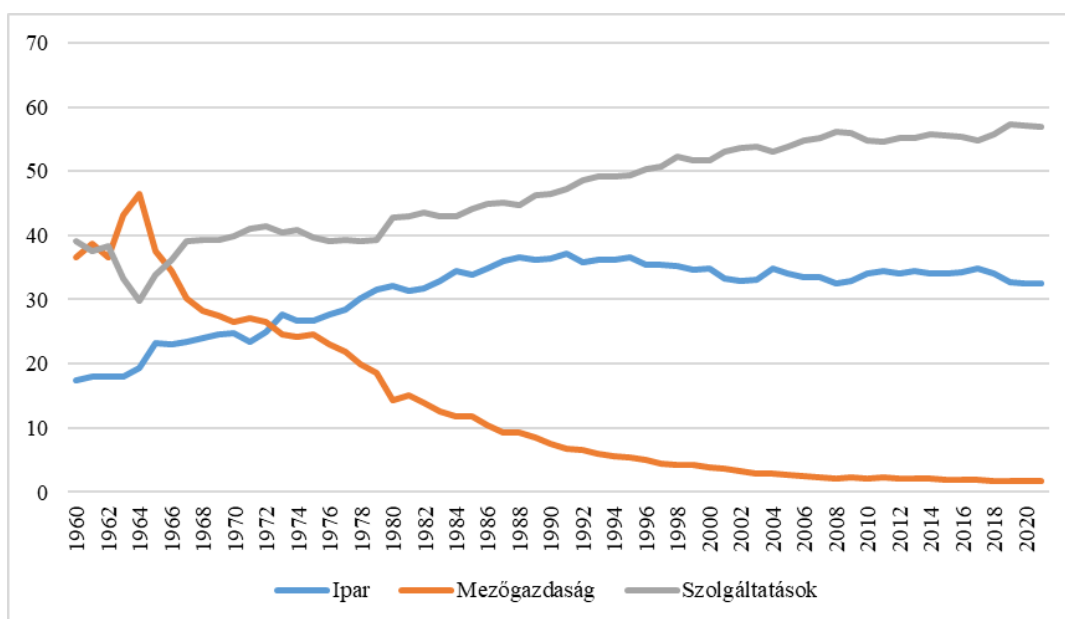
A munkaerő mennyisége mellett ugyanolyan fontos a munkaerő minősége is. Az oktatásra is nagy hangsúlyt fektettek. Az oktatás fejlesztése hozzájárult a gazdaság fejlődéséhez, a munkaerő kereslethez igazodott az oktatás fejlesztése. Kötelezővé tették az általános iskola elvégzését az 1960-as évektől kezdve, ezzel segítve a feldolgozóipar munkaerőigényét. A gazdasági szerkezet változásához hozzájárultak az 1981-es reformok is, melyek hatására az egyetemi végzettséggel rendelkezők száma csaknem megduplázódott, és ennek következtében bővülni kezdett a szolgáltatási szektor és csökkent a feldolgozóiparban dolgozók száma (Sakong és Koh, 2013).

A népesség növekedésével párhuzamosan a foglalkoztatottak száma is drasztikusan növekedett 1963 és 1980 között. Ez a növekedés azóta sem állt le, csak lassabb ütemben folytatódott. A World Bank (2023) adatai alapján az 51,7 millió fős népességből 28,8 millió foglalkoztatott van, ez a népesség 56%-a. A sikeres ipar- és oktatáspolitikának köszönhetően átalakult a foglalkoztatottak aránya a gazdasági szektorokban. A 9. ábrán is látható, hogy a szolgáltatási szektorban helyezkedik el jelenleg a foglalkoztatottak 70%-a. A mezőgazdaságban dolgozók száma az elmúlt harminc évben 10%-ról 5%-ra esett vissza, a feldolgozóiparban lévők pedig 36%-ról 24%-ra.

A gazdaság szerkezetének átalakulása a GDP megoszlásában is megfigyelhető (10. ábra). 1960-ban mezőgazdaságból és a szolgáltatásból származó GDP mennyisége azonos volt (38%), az ipar viszont csupán 17%-ot tett ki. A mezőgazdaságnál 1965-től látható egy folyamatos visszaesés, az 1964-es kezdeti 46,5%-ról 2020-ra 1,8%-ra esett vissza. A mezőgazdasággal ellenétben a szolgáltatásoknál és az iparnál egyaránt folyamatos emelkedés látható.

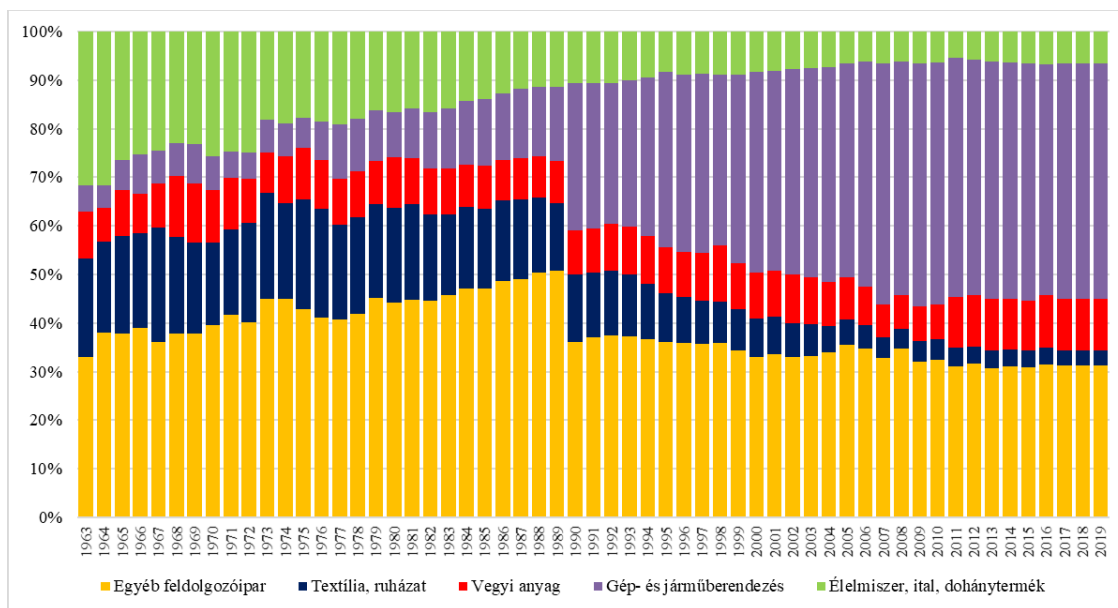

10. ábra: A foglalkoztatás szerkezete ágazatonként Dél-Koreában (1991-2019)
Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)

11. ábra: A GDP megoszlása (%) ágazatonként Dél-Koreában (1960-2020)
Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)

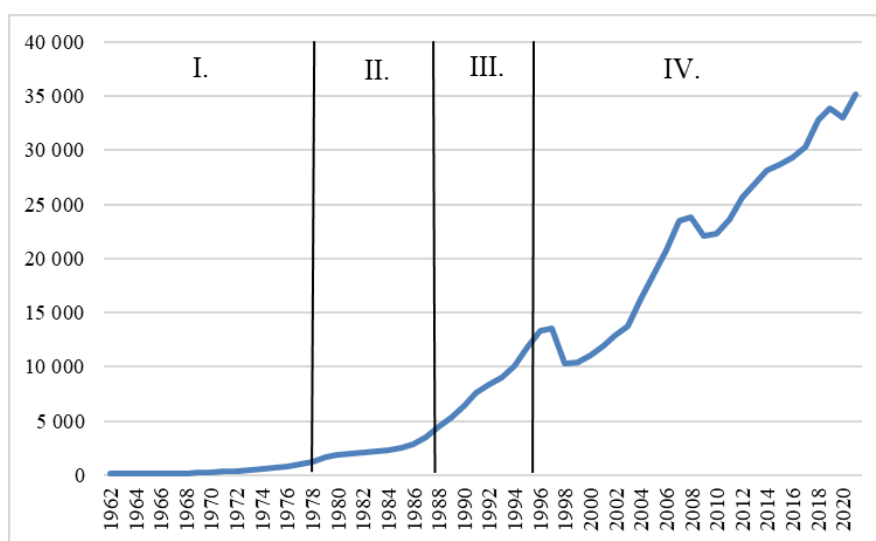
Az 1990-es évektől az iparnál a kezdeti emelkedést követően stagnálás figyelhető meg, azonban az iparon belül a feldolgozóipar szerkezetében jelentős változás indult meg (12. ábra). Az élelmiszeripar az 1963-as értékhez képest 80%-ot esett vissza, a textilipar pedig 85%-ot. Szembetűnő a magasabb szaktudást igénykő gépipar dominanciája a 2019-es évben. A gépipar a vizsgált időszak elején a feldolgozóipar csupán 5%-át tette ki, az utolsó évben már az 50%-át.

12. ábra: A feldolgozóipar eloszlása ágazatonként Dél-Koreában (1963-2020)

Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)

Összefoglalva elmondható, hogy Dél-Korea gazdasági növekedéséhez nagymértékben hozzájárult az oktatáspolitikai és a high-tech fejlesztések támogatása. A megnövekedett felsőoktatási résztvevők száma elősegítette a szolgáltató és a magasabb hozzáadott értéket termelő szektorok előtérbe kerülését. A gazdasági fejlődés az egy főre eső bruttó nemzeti jövedelmen is látszik. 1970-től kezdődően meredek növekedés jellemzi az országot. 1996-ban bekerült a magas jövedelmű országok közé, de látható, hogy a fejlődése azóta sem állt meg, hanem ugyanolyan ütemben folytatódik. Kisebb visszaesések a gazdasági válságok idején (1998, 2008) és a 2019-es COVID19 idején láthatók.

13. ábra: Az egy főre eső GNI alakulása az Atlas-módszerrel Dél-Koreában (1962-2021)

Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)

4.2.2. Tajvan

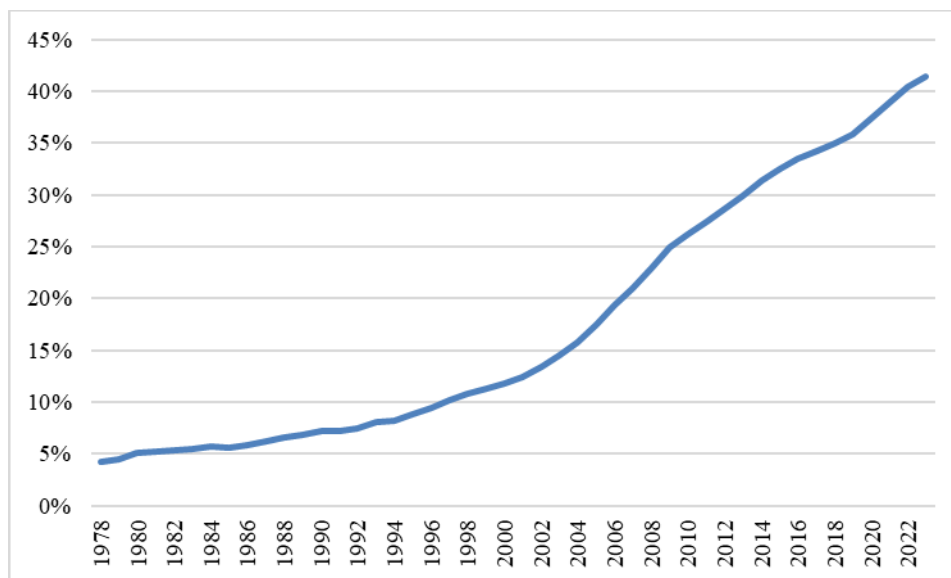
Tajvan Dél-Koreához hasonló ipari fejlődésen ment keresztül. A természeti adottságok miatt Tajvan volt sokáig a régió élelmiszertermelője, főként Japáné. A későbbi iparosításhoz szükséges kezdőtőkét a mezőgazdaságból nyerték. Az iparosítás során a dél-korai csebolokhoz képest, kisebb, állami kézben lévő üzemekben ment a termelés (Stiglitz és Yusuf, 2001). Az Amerikai Egyesült Államoknak Tajvan esetében is fontos szerepe van. Az Amerikai Egyesült Államok jó politikai és gazdasági viszonyt ápol az országgal a stratégiai helyzete miatt. Emellett ugyanúgy ahogy Dél-Korea esetében is, technikával, technológiával és tőkével támogatta a sziget fejlődését. A nagy importigényű (növekvő áru olaj) szektoroktól, a humán tőkére alapozott magas technológiai szintet igénylő szektorok felé fordult a kormány (Biztonságpolitikai Szemle, 2010).

A felzárkózás kezdete óta (1986) a mezőgazdaságban dolgozók aránya jelentősen csökkent, 13, %-ról 4,7%-ra (4.táblázat). A szolgáltatási szektor fölérendeltsége láthatóan tovább növekedett, az iparban dolgozók aránya pedig közel stagnált. A több szaktudást igénylő szolgáltató szektor felé való eltolódást elősegítette az oktatás fejlődése, és ezzel párhuzamosan a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának növekedése a munkaerőpiacon. A 14. ábra is jól mutatja, hogy a gazdaság fejlődésével együtt indult meg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők számának emelkedése, az 1978-as induló 4,25%-ról 2021-re a tízszeresére (41,43%) nőtt az arányuk.

Év	Mezőgazdaság	Ipar	Szolgáltatás
1991	13.1%	36.3%	50.6%
2001	8.7%	35.2%	56.1%
2011	5.6%	35.5%	58.9%
2021	4,7%	35.5%	59.8%

3. táblázat: A foglalkoztatás szerkezete ágazatonként Tajvanban

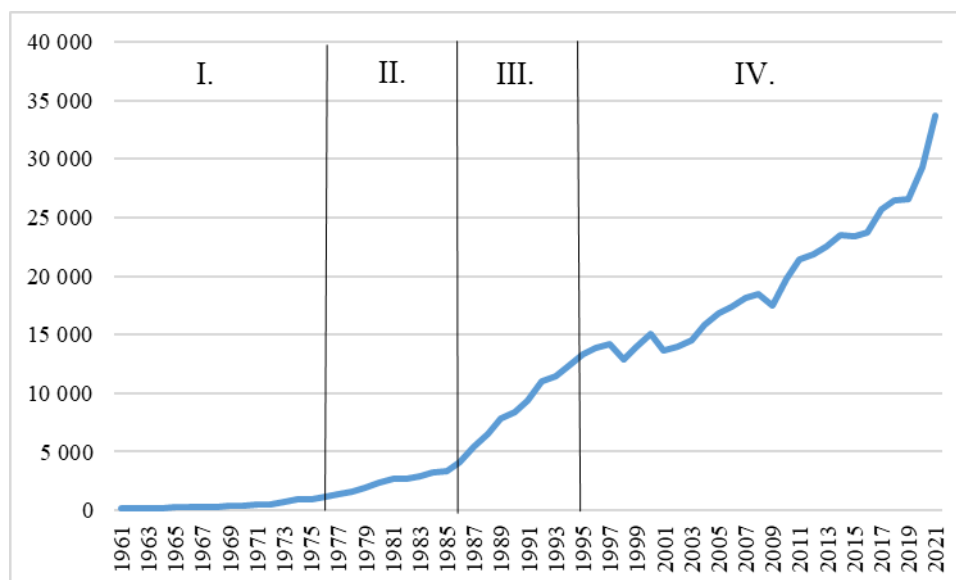
Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)

14. ábra: A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a munkaerőpiacon Tajvanban (1978-2022)

Forrás: saját szerkesztés, adat: National Statistics Taiwan (2023a)

A 15. ábra szemlélteti az egy főre eső GNI alakulását Tajvanban. 1986-ban bekerültek a magas-közepes jövedelmű országok közé, és ezt követően egyre nagyobb sebességgel növekedtek. 9 év elég is volt ahhoz, hogy a magas jövedelmű országok csoportját szélesíthessék. Azóta a fejlődés sebessége bár visszább esett, mégis továbbra is fejlődik, csak kisebb megakadások láthatók.

15. ábra: Az egy főre eső GNI alakulása az Atlas-módszerrel Tajvanban (1961-2021)

Forrás: saját szerkesztés, adat: National Statistics Taiwan (2023b)

4.2.3. Szingapúr

1959-től kezdődően Szingapúr kormányzó pártja a People's Action Party (PAP), amelyet 1955-ben alapítottak a brit gyarmatosítás alatt. Szingapúrt gyakran kiemelkedő hatékonysággal működő, állami irányítású gazdaságként jellemzik. A gyarmatosítást követően az államilag vezérelt iparpolitikán alapult a gazdaság növekedése. A gyarmatosítók kivonulásának negatív hatása a munkanélküliség ráta emelkedése volt, ugyanis a foglalkoztatottak nagy részének a munkája a katonák ellátásának biztosítása volt. A munkanélküliség csökkentésére a Lakásfejlesztési Tanácsot hoztak létre, amely az infrastruktúra fejlesztésével és állami lakások építésével munkát biztosított az embereknek (Viotor, 2007).

A munkanélküliség felszámolása mellett egyik fő céljuk az amerikai és európai multinacionális és transznacionális vállalatok bevonása és kiszolgálása volt. Ennek céljából alapították a Gazdasági Fejlesztési Bizottságot. Három intézkedést hoztak a sikeresség biztosítása érdekében:

- a stratégiaileg jelentős szektorok (bankszektor, energiaszektor) állami kézben tartása
- a munkaerő sikeres fejlesztése az igényeknek megfelelően
- klaszterek létrehozása, amely a kormány számára fontos ágazatokat tömörítette össze (Kaushik, 2012).

A Gazdasági Fejlesztési Bizottság új iparágakat támogatott (fémipar, petrokémia, elektronika) a lehetséges új befektetők megnyerése céljából. Az iparágak erősítésére az állam kedvezményekkel támogatta az ipart, és emellett egy óriásvállalat, a Temasek Holding tartotta kézben a stratégiai szektorokat (Viotor, 2007).

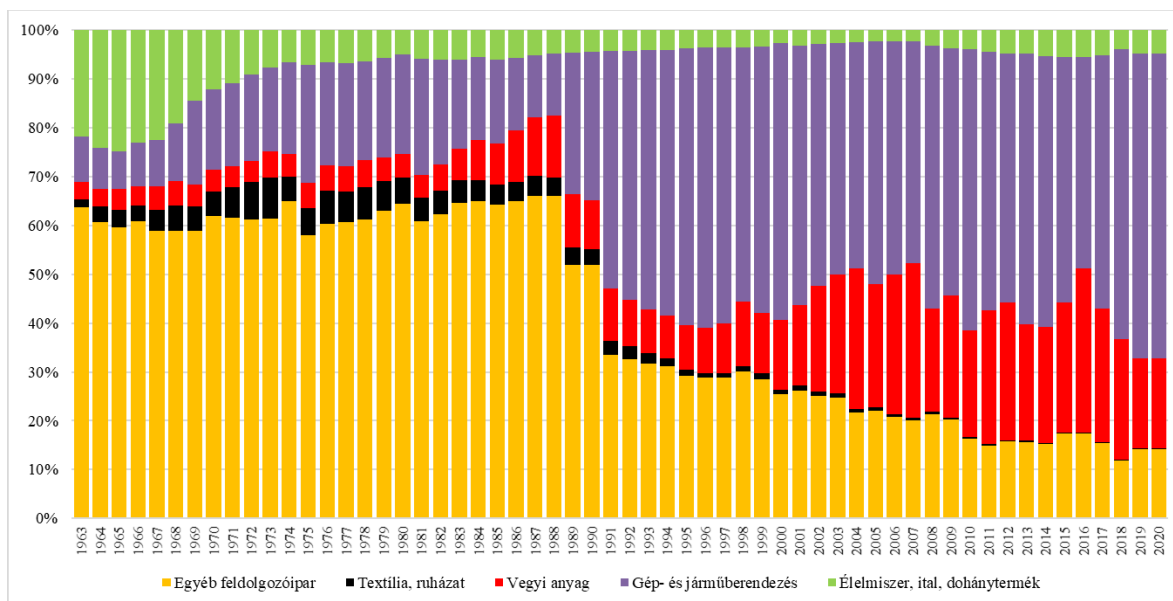
Az olajfinomítással is foglalkozó Szingapúrra az 1973-as és az 1979-1980-as olajválság is negatívan érintette. Az 1973-as válság alatt az infláció közel 20 százalékgig emelkedett. A második olajválság már kevésbé érintette meg az országot. A jegybanknak sikerült alacsonyan tartania az inflációt, amely 3 százalék körülire csökkent 1982-re (World Bank). A válság után a Szingapúrban lévő külföldi vállalatokat el tudták csábítani azok a fejlődő ázsiai országok (Kína, Malajzia), amelyek kedvezőbb bérekkel kecsegtették a cégeket. A szingapúri kormány a nagyobb hozzáadott értéket termelő cégek bevonására a béremelést választották a bérek leértékelése helyett. 1985-re csökkentke a feldolgozóipari beruházások, ezáltal megugrott a munkanélküliségi ráta. A helyzet javítása érdekében az 1980-as években csökkentették a munkáltatók által fizetett hozzájárulásokat és áttértek a rugalmasabb bérezésre, ennek hatására

javult a vállalatok versenyképessége. Ezek az intézkedések is pozitívan hatottak a növekedésre. Szingapúrnak sikerült az olcsó munkaerőbe befektető külföldi országgá válnia a hatékony stratégiaváltásoknak köszönhetően (Vietor, 2007).

Év	Mezőgazdaság	Ipar	Szolgáltatások
1961	3,51%	16,86%	74,55%
1971	2,58%	28,48%	64,11%
1981	1,46%	34,43%	60,51%
1991	0,25%	32,62%	62,82%
2001	0,08%	30,38%	63,59%
2011	0,03%	25,26%	69,02%
2021	0,03%	24,90%	69,45%

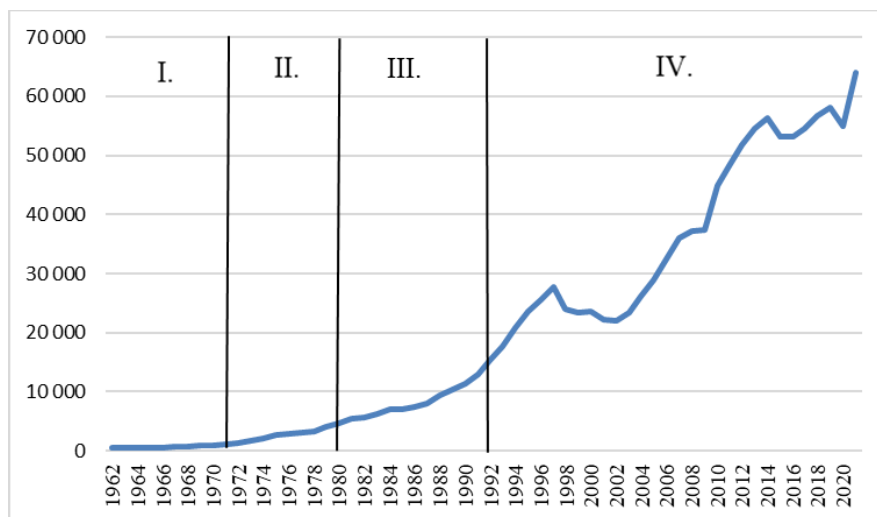
4. táblázat: A GDP megoszlása ágazatonként Szingapúrban (1961-2021)
Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)

A GDP-hez hozzáadott értékük alapján az ágazatoknál nem figyelhető meg érdemi változás 1961 és 2021 között (4. táblázat). A mezőgazdaság részaránya kezdetben sem volt meghatározó, de mára már mindössze 0,03 százalék. A szolgáltatások adják a legnagyobb hozzáadott értéket, amely 2021-ben a GDP 69,45 százalékát tette ki. Az ipar hozzáadott értéke az 1980-as években volt a legmagasabb, 34 százalék körüli, azonban negyven év alatt, 2021-re 24,9 százalékig esett vissza, melyből 21,09 százalék a feldolgozóiparból származik. A feldolgozóipar szerkezete jelentősen megváltozott a vizsgált időszak alatt. A textilipar súlya elenyésző manapság, a 16. ábrán már alig látható a 0,18 százalékos értékével. Az élelmiszeripar szerepe is jelentősen csökkent, a kezdeti érték (21,8) ötödére esett vissza. A magasabb szaktudást igénylő gép- és járműberendezéseknél tapasztalható a legnagyobb emelkedés, hétszeresére emelkedett a hozzáadott értéke.

16. ábra: A feldolgozóipar eloszlása ágazatonként Szingapúrban (1963-2020)
Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)

Tajvan és Dél-Korea után Szingapúrról is elmondható, hogy olyan oktatáspolitikát folytatott, amellyel biztosította a szükséges szakképzett munkaerőt ahhoz, hogy a termelés magasabb hozzáadott értéket teremtő részébe tudjon bekapcsolódni. A nyolcvanas években egyetemeket és kutatási-fejlesztési központokat hozott létre, így az ország nemcsak hatékony, hanem innovációt támogató is lett. A gazdaság fejlődését szemlélteti a 17. ábra. 1971-re belépett az alacsony-közepes jövedelmű országok közé, majd azt követően egy-egy évtized alatt magasabb csoportba lépett, így 1992 óta a magas jövedelmű országok csoportjába tartozik. A high-tech fejlesztés és a magas hozzáadott értéket teremtő szolgáltató szektor hozzájárult a gyors növekedéshez. Emellett a szingapúri kormány a modern technológiai környezet és infrastruktúra kiépítésével ösztönözte a külföldi működőtőke beáramlását, amely szintén jelentős szerepet játszott a gazdasági fejlődésben.

17. ábra: Az egy főre eső GNI alakulása Atlas-módszerrel Szingapúrban (1962-2021)
Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)

4.2.4. Összefoglalás

Mindhárom vizsgált országnál elmondható, hogy az iparosítás kulcsfontosságú volt a fejlődés elindításához. Az új iparágak felfuttatásához képzett munkaerőre volt szükség, amelyet minden országban kimagasló oktatáspolitikával tudtak biztosítani. Az iparosítás folyamán a feldolgozóipar szerkezetileg átváltozott. A mezőgazdaság és a textilipar jelentősége elenyészővé vált, helyettük a gép- és járműberendezések és a vegyipar kapott meghatározó szerepet, melyek a magasabb szaktudást igénylő iparágak.

A dolgozatom folytatásában az eddig használt mutatók alkalmazásával igyekszem feltérképezni a kelet-közép-európai országok, főként Magyarország, jelenlegi helyzetét. Megvizsgálom a történelmi háttérüket, az iparosítási folyamatot és az innovációs törekvéseiket, melyek napjainkban egyre fontosabb tényezők.

5. KELET-KÖZÉP-EURÓPA GAZDASÁGI HELYZETE

1989-90-ben a kelet-közép-európai országokban végbemenő rendszerváltás eredményeként az érintett országok a tervgazdálkodásról visszatértek a piacgazdaság rendszerére. Ezzel párhuzamosan újraélesztették a nyugat-európai országokkal fennállt gazdasági kapcsolataikat, reintegrálódtak Európába, azonban ez a régió azóta sem vált gazdaságilag szerves részévé Európának. Sem a földrajzi Közép-Európa keleti része (Magyarország, Szlovákia, Szlovénia, Csehország, Lengyelország) és nyugati része (Ausztria, Svájc, Németország), sem Szlovénia és a visegrádi térség nem állt össze szerves régióvá. Akkor beszélhetünk szerves régióról, amikor a partnerek közötti összefonódás erősebb, mint a szétagoltság. A régió országai túlságosan szétagoltak és gyengék voltak gazdaságilag ahhoz, hogy gyorsan egy közös gazdasági régióba állhattak volna. A szoros partneri kapcsolat több okból sem tudott kialakulni a kelet-közép-európai országok között, ilyen okok:

1. hasonló súlyos problémáik voltak (vannak),
2. nagyrészt egymáshoz hasonló szocialista gazdasági örökségeik vannak (összeomlott KGST-piacok, lepusztult nagyvállalatok),
3. a térségen kívül vannak a gazdasági fejlődés mozgatórugói. (Kőrösi, 2015)

Bruno Amable (2003) elméleti munkái alapján és statisztikai vizsgálatokkal igazolva feltételezte, hogy a kapitalizmusnak öt modellje létezik: a kontinentális európai, a szociáldemokrata, a piaci alapú, az ázsiai és a mediterrán. Felmerült a kérdés, hogy az újonnan felszabaduló országok a piacgazdaság mely modelljét fogják választani. Farkas (2011) ezzel a kérdéskörrel foglalkozott. Klaszterelemzéssel az Európai Unió kapitalizmusmodelljeit négy csoportba osztotta: Északi, Északnyugati, Mediterrán és Közép-Kelet-Európai. A klaszterelemzése alapján a közép-kelet-európai országok egymás közötti különbsége gyengébb, mint a régi tagállamoktól való elkülönültsége, ezért egy új, önálló közép-kelet-európai modell létrejöttéről beszélhetünk. Az új modellnél a már meglévő korábbi modellek jellemzőinek ötvözete figyelhető meg. A mediterrán és az északnyugati országok közé tehető a termékpiacon liberalizáltsága, az innováció és a Kutatás-fejlesztés pedig a mediterrán országokéra hasonlít leginkább. A bankalapú pénzügyi rendszer bár jóval fejletlenebb, és a pénzpiacoknál is elmaradás figyelhető meg, ezen a területen a kontinentális európai országokhoz állnak a legközelebb. Az oktatási rendszerek is ehhez a modellhez tartoznak. Az angolszász modell jellemzői a munkaerőpiac rugalmasságánál, és az országok egy részénél a szociális védelmi rendszernél észlelhetők. Az országok másik részénél a kontinentális európai modell jegyei ismerhetők fel a szociális védelmi rendszer esetén.

Felfedezhető, hogy az új közép-kelet-európai modell elemeit befolyásolják a kiinduló feltételek, a rendszerváltáskori adottságok. A bankalapú pénzügyi rendszert szükségessé tette a tőkehiány, mert a bankokban jelent meg a külföldi tőke. A szakszervezeti szerveződés nem csak az északi országokhoz viszonyítva, hanem az angolszász és a mediterrán országokhoz képest is erőteljesebbnek bizonyult, ezért különbözik a munkapiacok működése mind az angolszász, mind a mediterrán országokétól. A civil társadalom erőssége befolyásolja a szociális védelem magas vagy alacsony szintjét, és a jóléti újraelosztás is ez alapján történt meg. Az északi és északnyugati országokban a hazai bázisú, nemzetközileg versenyképes vállalati háttér az innovációs rendszer motorja, amely a közép-kelet-európai országoknál hiányzik, ebből kifolyólag érthető a Kutatás-fejlesztés és az innováció rendszere. Összességében látható, hogy egy olyan modell jött létre a térségben, amely lehetőséget nyújt a további fejlődésre. Azonban megfigyelhetők korlátok, melyek kétségessé teszik és megnehezítik a gyors felzárkózást. Az EU többi tagállamához képest elmaradtak a térség országai az oktatás és az innováció terén, emellett észlelhető csökkenő népesség és alacsony megtakarítási ráta is. Ezen hiányosságok hatására hosszabb távon fennmaradhat a centrumországoktól való fejlettségi különbség (Farkas, 2011).

A vizsgált országok fejlődésére Porter (1998) kompetitív fejlődéstudományi elmélete alkalmazható leginkább, amely a növekedési pályát időbeli szakaszokra bontja, amelyekhez különböző intézményegyüttesek tartoznak. Négy szakaszt különböztet meg a fejlődésnek: tényező-vezérelt, beruházás-vezérelt, innováció-vezérelt és jólét-vezérelt. Farkas (2011) Porter elméletét használva azt állapította meg, hogy a közép-kelet-európai országok a tényező-vezérelt szakaszban vannak. A tényező-vezérelt szakaszban a természeti erőforrásokból és az olcsó, képzett munkaerőből adódik az ország versenyelőnye. Más országokból származik az alkalmazott technológia, és a hazai cégek utánozzák azokat. A hazai cégek töredéke lép csak kapcsolatba a végfelhasználókkal. Minden gazdaság átesik ezen a szakaszon, azonban csak néhány ország jut túl rajta. Láthatók olyan országok (Ausztrália, Kanada), amelyek ebben a szakaszban is képesek voltak magas életszínvonalat elérni a bőséges természeti erőforrásaiknak köszönhetően (Porter, 1998). A továbblépés a tényező-vezérelt szakaszból az innováció-vezérelt szakaszba az Európai Unióba való tartozás miatt is lényeges lenne, ugyanis az EU2020 és az Európai Unió lisszaboni stratégiája is magában foglalja, hogy innováció-vezérelt térséggé akarják tenni az egész integrációt. Az innováció-vezérelt szakaszban a vállalatok már nemzetközi szinten versenyképesek, új módszerek és technológiák létrehozására képesek. A szolgáltatásokra is kiterjed a versenyképesség. A fennmaradó költségverseny a fejlett

technológiából származó hatékonyságra épül a korábbi tényezőköltés helyett. Az ezt megelőző szakaszokhoz mérten kevésbé érzékeny a külső sokkokra a gazdaság. A kormány az üzleti környezetet fejleszti a közvetlen beavatkozás helyett (Porter, 1998). Az innováció-vezérelt szakasz eléréséhez szükséges, de nem elégséges feltétel a külföldi multinacionális cégek és a külföldi működőtőke jelenléte. A hazai bázisú vállalatoknak nemzetközi szinten kell versenyképessé válniuk. A belső forrásokat a lakosság megtakarításának növelésével kell bővíteni. Ez a fejlődés hosszú távú tervezésre képes, magas színvonalú közigazgatást, és stabil szabályozási környezetet feltételez. (Farkas, 2011)

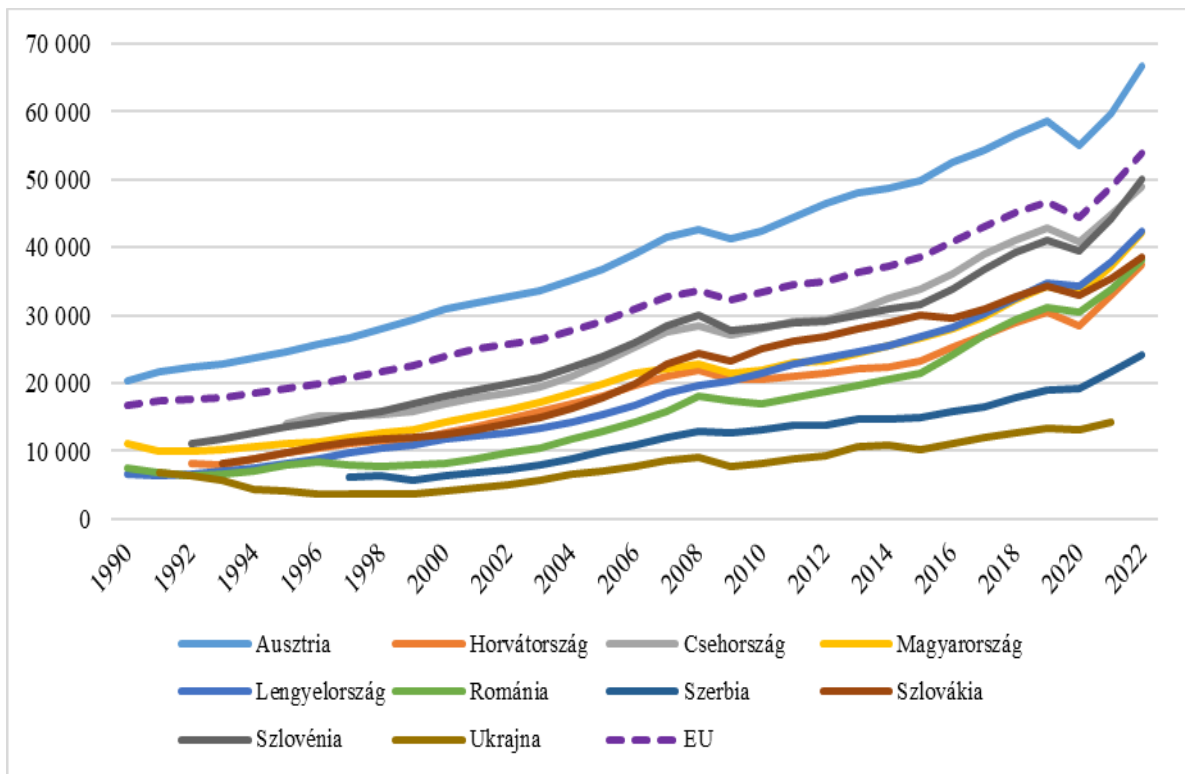
A fejezet folytatásában gazdasági tényezőnként végig veszem tíz ország (Magyarország, Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Ausztria, Csehország és Lengyelország) jelenlegi helyzetét.

5.1. GDP jelentősége és változása

Az 1989-90-es rendszerváltást követően a szabadság és a jólét ígérete összekapcsolódott. Kornai Jánost idézve:

„Az emberek jó része nemcsak kész a nyugati világ eszméinek és értékeinek befogadására, hanem határozottan kívánja is a demokráciát, az emberi szabadságjogok garantálását, a piacgazdaságot, a versenyt és a tulajdon biztonságát. Ugyanakkor az új rezsimtől várná el, hogy végre beváltsa, mégpedig hamar, mindazokat az ígéreteket, amelyeket a régi rezsim tett, de soha nem teljesített.” (Kornai [1993] 453. o.)

Az osztrák életszínvonal jelentette a jólétet a rendszerváltás időszakában. Az Európai Unióhoz való csatlakozással szintén a javulást, a konvergencia előre mozdulását várták, a tőke, az áruk, a szolgáltatások és a munkaerő szabad áramlása miatt. A reménykedés ellenére azonban az elmúlt több mint harminc év alatt nem sikerült sem az Európai Unió országok átlagos fejlettségi szintjét, sem Ausztriáét elérni. Ezt mutatja a 18. ábra is, amely a vásárlóerő-paritáson számított GDP változását mutatja a választott országokban. 1990 és 2022 között fejlődés figyelhető meg, azonban sem az EU sem Ausztria fejlődése nem lassult annyit, hogy utolérhessék őket.

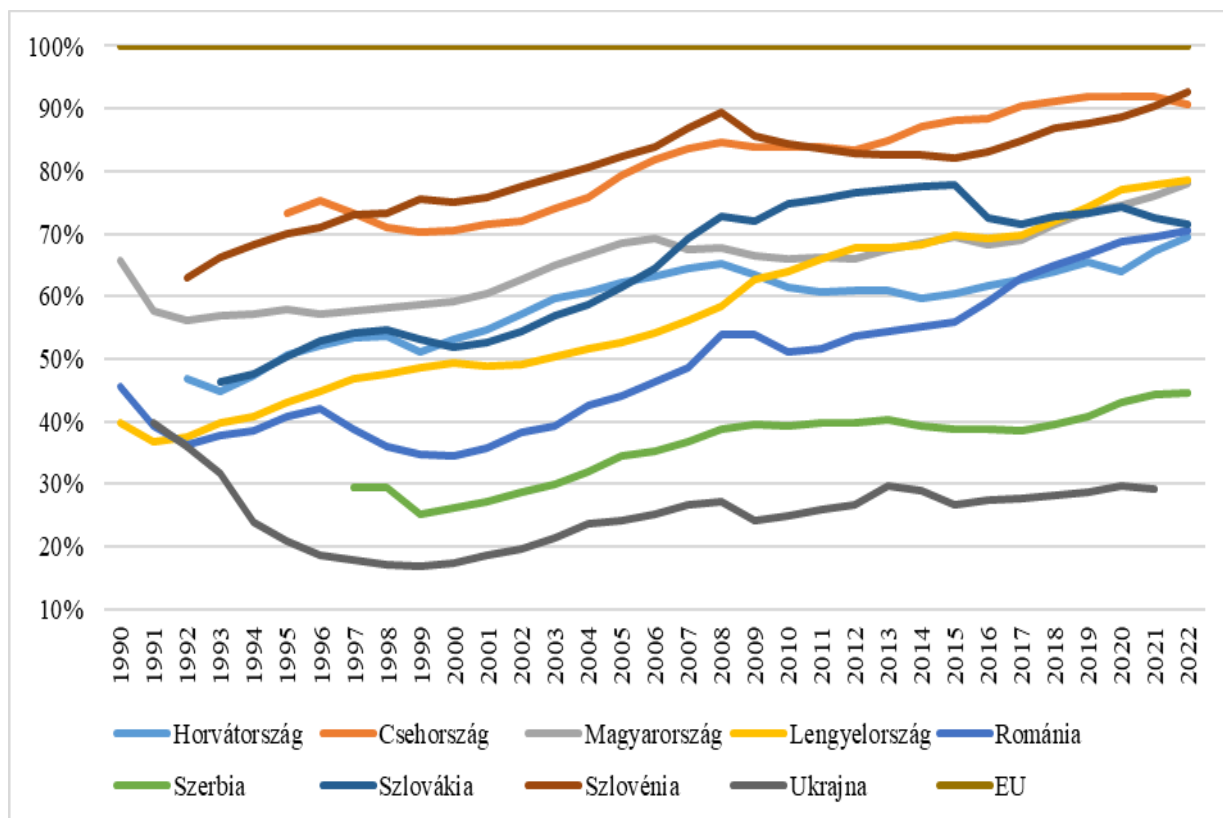

18. ábra: Egy főre jutó GDP változása a választott országokban (vásárlóerő-paritáson)
Forrás: saját szerkesztés, adat IMF (2023)

Ausztriát utolérni a közeljövőben elég lehetetlennek tűnik, azonban az EU-s átlag elérése nem elképzelhetetlen egyes országok számára. Halmai Pétert idézve:

„A kibontakozó irányzatok elemzése előtt fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a felzárkózás és a konvergencia nem azonos ütemben zajlanak: a felzárkózás az a távolság, amelyet meg kell tenni, a konvergencia pedig a haladás mértékét fejezi ki.” (Halmai, 2019, 688.o.)

Ebből levonható az a következtetés, hogy attól még hogy a felzárkózás elmaradt, az nem jelenti azt, hogy nem történt konvergencia. Ezt jeleníti meg a 19. ábra, amely azt mutatja hogyan alakult az országok pályája (Ausztria kivételével) az Európai Unió átlagához képest 1990 és 2022 között. (Ausztria már a rendszerváltás előtt is meghaladta az EU-átlagot, ezért nem jelenítettem meg az ábrán.) Az ábrán látható, hogy Ukrajna és Szerbia kivételével a többi ország közelebb került az EU-átlaghoz, így megfigyelhető a konvergencia működése a rendszerváltás óta. Bár felzárkózni egyik országnak sem sikerült, Csehország és Szlovénia már elérte az átlag több mint 90 százalékát.

19. ábra: A választott országok felzárkózása az EU átlaghoz 1990 és 2022 között (egy főre jutó GDP, vásárlóerő-paritáson)
Forrás: saját szerkesztés, adat: IMF (2023)

A neoklasszikus elmélet szerint gyorsabb felzárkózást tesz lehetővé az alacsonyabb kiindulópont: az elmaradott gazdaságok átmenetileg sokkal intenzívebben fejlődnek, a fejlett technológia megszerzésével, mint a technológia élvonalában lévő országok (Erdős, 2006). Az elmélet alapján arra számíthatnánk, hogy a minél nagyobb volt az induló különbség egy adott ország és az EU-átlag között, annál nagyobb ütemű növekedés figyelhető meg. Ebben a helyzetben, a választott országokkal és adott időszakban, ez nem figyelhető meg a 19. ábrán. Lengyelország, Románia és Ukrajna 1991-ben közel azonos szinten (39%-on) álltak, azonban 2022-re Románia és Lengyelország között 8% különbség alakult ki, Ukrajna pedig jelentősen leszakadt (29%-ig süllyedt) a másik két országtól.

Attól függetlenül, hogy ebben az esetben nem működik a neoklasszikus hipotézis, az még nem jelenti azt, hogy nem lenne igaz az a feltevés, hogy alacsonyabb szintről könnyebb fejlődni. Mindössze azt jelenti, hogy a kiinduló helyzeten kívül más befolyásoló tényezők is szerepet játszanak. A feltételes konvergencia elmélete szerint más változóktól eltekintve a fejlettségi szint fordítottan arányos a növekedési ütemmel (Barro, 1997).

Az 5. táblázat, az országokat a 2022-es szintjük alapján rangsorolva, összesíti a felzárkózási teljesítményüket. A Felzárkózás mutató a GDP-nek az EU-átlaghoz mért 2022. évi és 1997.évi különbségét mutatja, amely azt méri, hogy az 1997. évi EU-átlagtól való százalékpontos különbség hány százalékát sikerült behozniuk 2022-re. Magyarország 1997-ben az EU-átlag 58 százalékánál állt, 2022-re pedig a 78 százalékáig sikerült növelnie az értéket. A 1997-ben hiányzó 42 százalékpontos különbség majdnem felét, 48 százalékát sikerült ledolgoznia. A táblázatból jól láthatók az országok felzárkózási teljesítményének különbségei. Szlovénia, Csehország és Lengyelország teljesített a legjobban, amelyek a fennálló lemaradásuk több mint 60 százalékát behozták a vizsgált 25 év alatt. Magyarország, Románia, Szlovákia és Horvátország alkotja a középmezőnyt, melyek felzárkózási teljesítménye 30 és 60 százalék között található. A gyengén teljesítők pedig Szerbia és Ukrajna a 22 és 14 százalékos eredményükkel. Érdeemes figyelembe venni az egy főre jutó teljesítmény értékelésénél az országok népesség változását is. A három élmezőnyben levő ország közül kettő, Szlovénia és Csehország, és Szlovákia tudta növelni a népességét az elmúlt 25 évben, és emellett tudta elérni az egy főre jutó GDP pozitív változását, míg a többi ország népességcsökkenés mellett tudott hasonló vagy kisebb felzárkózást produkálni.

Ország	GDP 1997 (EU27=100)	GDP 2022 (EU27=100)	Δ GDP (százalékpont)	Felzárkózás (százalék)	Δ Népesség (százalék)
Szlovénia	73	93	19	72	6
Csehország	73	91	17	65	2
Lengyelország	47	79	32	60	-2
Magyarország	58	78	21	48	-6
Szlovákia	54	72	17	38	1
Románia	39	71	32	52	-15
Horvátország	53	70	16	35	-14
Szerbia	29	45	15	22	-10
Ukrajna*	18	29	11	14	-13
* Ukrajnánál 2022-es adatok helyett 2021-es adatok szerepelnek.					

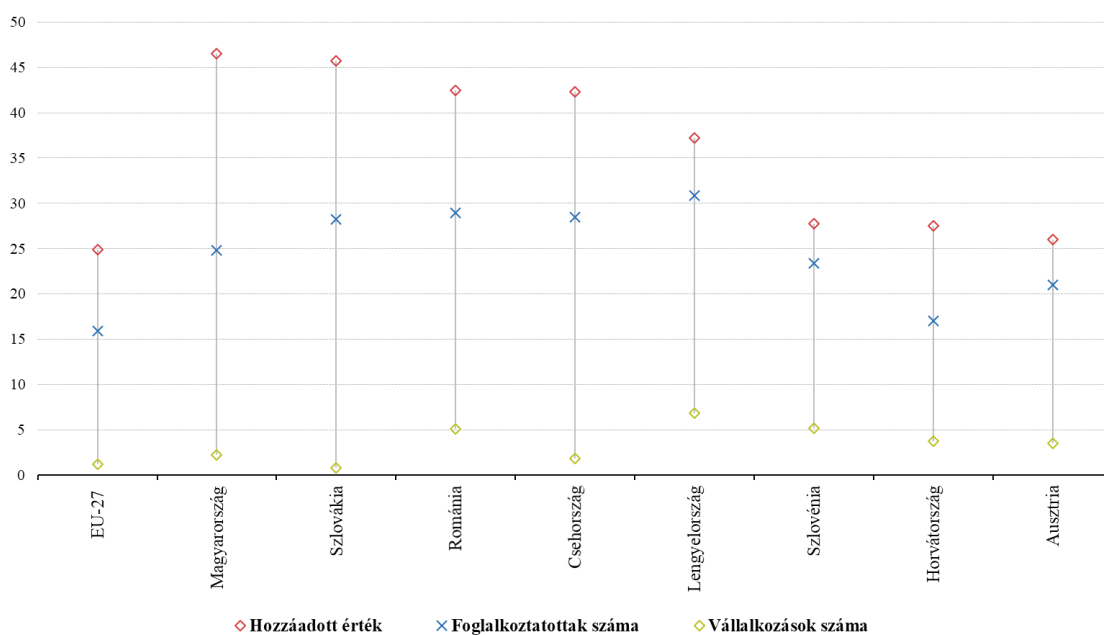
5. táblázat: A választott országok EU-átlaghoz viszonyított felzárkózási teljesítménye (1997–2022)

Forrás: saját számítása, adat: IMF (2023)

A GDP-t, mint hagyományos növekedési mutató, célszerű használni az elemzések során az elfogadottsága miatt, azonban nem feltétlenül szolgál kielégítő válasszal a fejlődés vagy a fenntarthatóság terén. Ez olyan országokban a legmegfigyelhetőbb, ahol jelentős a külföldi tőke aránya, mivel a termelt profit egy részét a külföldi cégek repatriálhatják. Azonban ez a

megtermelt profit részét képezi a GDP-nek (Csath, 2019). A külföldi érdekeltségű cégek tevékenységének aránya Magyarországon, Szlovákiában, Romániában és Csehországban rendkívül magas, mind a négy országban a teljes hozzáadott érték több mint negyven százalékát teszi ki. Az Európai Unió átlagérték 24,9 százalék, amely értéknél egyik vizsgált országnál sem tapasztalhatunk alacsonyabbat. Ausztria közelíti meg leginkább a 26,01 százalékos értékével. Ennek jelentősége Magyarország esetén abból is látható, hogy a KSH (2022) előzetes adatai szerint a külföldnek fizetendő tulajdonosi jövedelem 2021-ben 7.456 milliárd forint volt, 2010-ben pedig ez az érték még csak 5.089 milliárd volt, ami közel 46 százalékos növekedést jelent. A külföldnek fizetett tulajdonosi jövedelem így 2021-ben a GDP 13,5 százalékát tette ki.

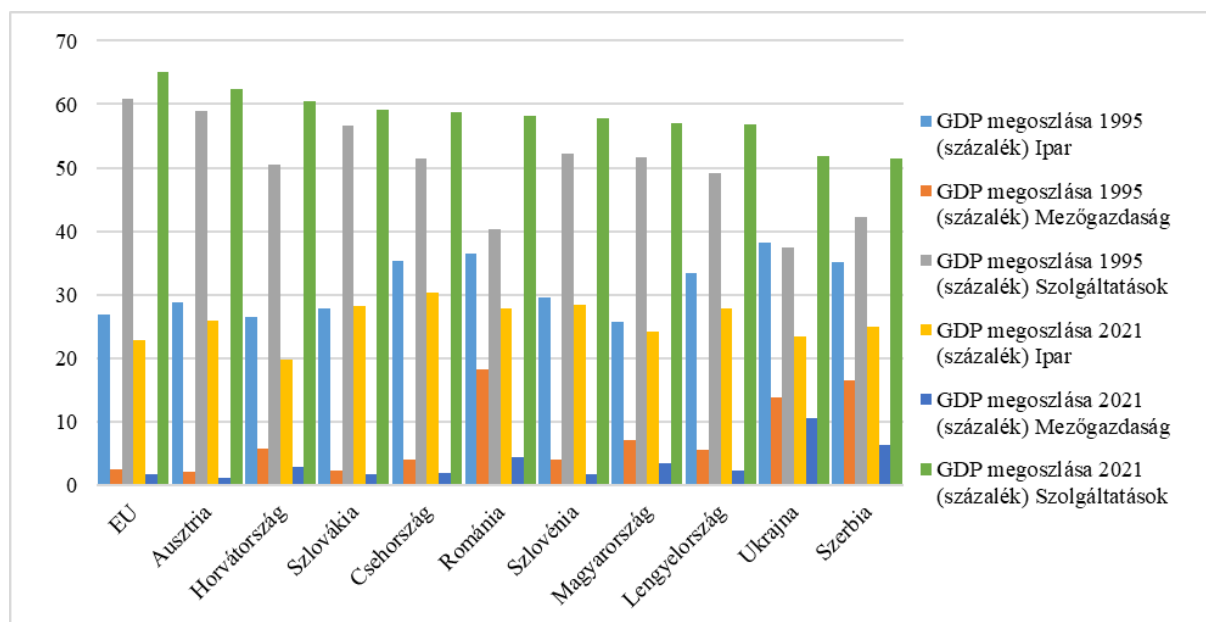
Az ábrán a hozzáadott érték mellett látható még a foglalkoztatottak és a vállalkozások száma. Észrevehető, hogy a hozzáadott érték és a foglalkoztatás terén nagyobb a külföldi irányítású vállalkozások hozzájárulása a gazdasági teljesítményhez, mint a vállalkozások számának tekintetében. Ez részben azzal magyarázható, hogy a külföldi irányítású vállalkozások általában nagyobb méretűek a hazai vállalkozásoknál. A legnagyobb kontraszt Szlovákia esetében figyelhető meg. A külföldi irányítású vállalkozások száma az összes vállalkozás mindössze 0,8 százalékát tették ki, azonban a munkavállalók majdnem 30 százalékának biztosítottak munkahelyet és a teljes hozzáadott értékből való részesedésük 45,76 százalék volt.

20. ábra: A külföldi irányítású vállalatok aránya (2020)
Forrás: saját szerkesztés, adat: Eurostat (2020a)

5.2. A gazdaság szerkezeti átalakulása

A kelet-ázsiai országok esetén megfigyelhető volt kisebb-nagyobb változás a gazdasági ágazatoknál a GDP-hez hozzáadott értékük alapján. A külön vizsgált három országnál - Dél-Korea, Tajvan és Szingapúr – a mezőgazdaság háttérbe szorulása, a szolgáltatási szektor előtérbe kerülése és az ipar stagnálása volt látható. A náluk tapasztalható változást látva megvizsgáltam az általam választott országoknál is a mezőgazdaság, ipar és szolgáltatások hozzáadott értékét a GDP-hez.

21. ábra: A GDP megoszlása ágazatonként (1995 és 2021)
Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)

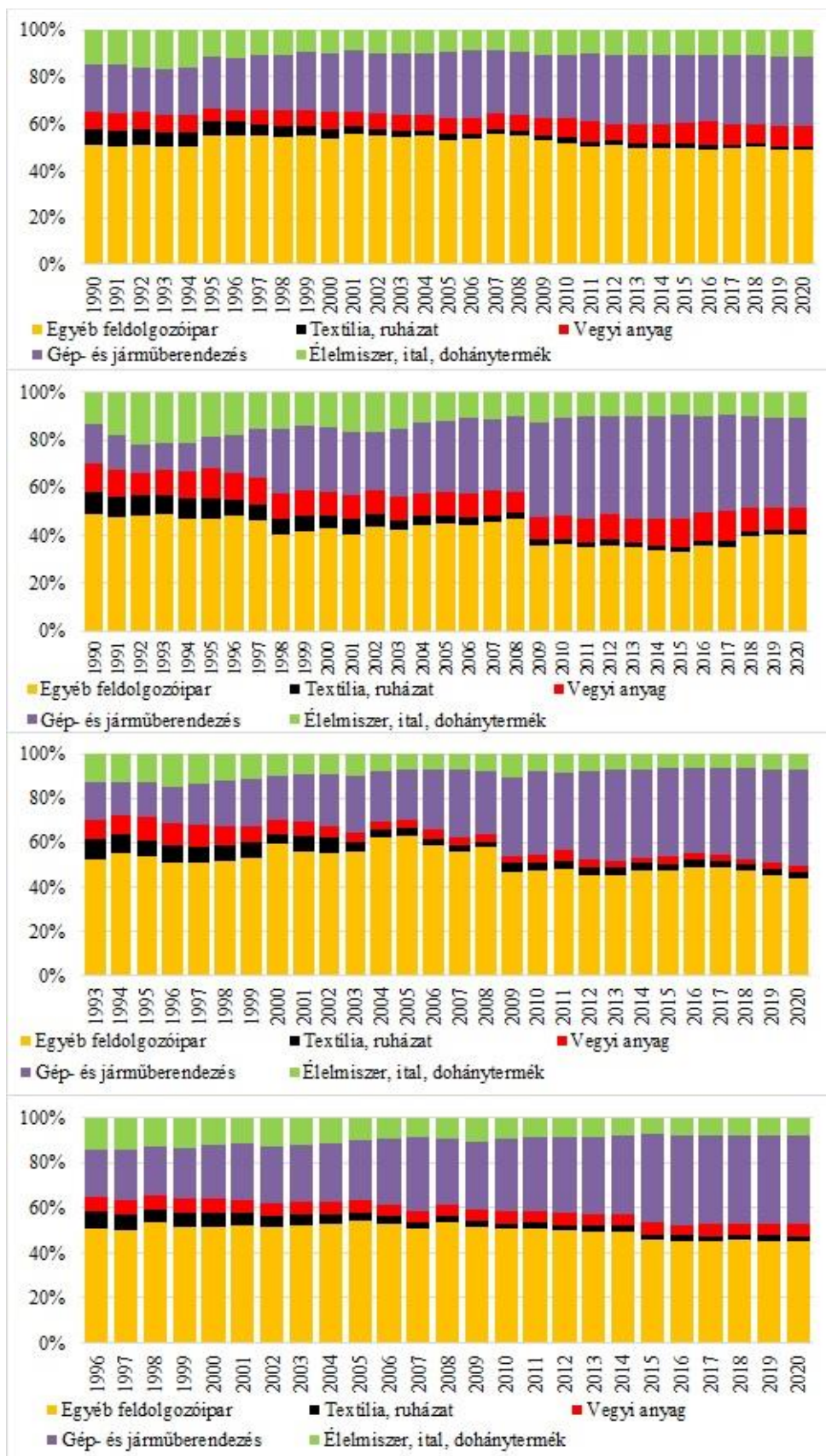
A 2021-es szolgáltatási hányad alapján sorba rendezve ábrázoltam az országok 1995-ös és 2021-es GDP-jének megoszlását a 21. ábrán, majd a 6. táblázatban tüntettem fel a két év közötti változások százalékpontos értékét. Az ábrán jól látható, hogy 2021-re minden országnál és az EU-átlagnál is a szolgáltatások hozzáadott értéke a GDP-hez 50 százalék felett van. Az EU-s átlag már a 65 százalékot is elérte, amihez Ausztria és Horvátország került a legközelebb a 62,4 és 60 százalékos eredményükkel. A maradék 8 ország sem maradt el túlságosan, mind 50 és 60 százalék közötti értékkel rendelkezik. A szolgáltatási szektorban a hozzáadott értéknél az eltelt 26 év alatt lényeges emelkedés észlelhető. Romániában és Ukrajnában látható a legnagyobb értéknövekedés, 17,93 és 14,36 százalékpontos emelkedéssel. A mezőgazdaság ezeknél az országoknál is egyre inkább háttérbe szorul. 10-ből 8 országnál már 5 százalék alatti érték látható. Szerbia esetében hiába csökkent 1995 és 2021 között 10,12 százalékpontot, még mindig 6,29 százalékot tesz ki a mezőgazdaság hozzáadott értéke. Az iparnál a

mezőgazdasághoz hasonlóan csökkenés fedezhető fel. 1997-ben az ipar hozzáadott értékének aránya 25 és 40 százalék között mozgott a vizsgált országoknál, 2021-re ez az intervallum 20 és 30 százalék közé csökkent. A legnagyobb csökkenés Ukrajna és Szerbia esetén figyelhető meg. 26 év alatt 14,7 és 10,1 százalékkal csökkent az ipar aránya. A legkisebb 1 százalék körüli változások pedig Szlovéniánál és Magyarországnál látható.

Országok	GDP megoszlásának változása 1995 és 2021 között (százalékpont)		
	Ipar	Mezőgazdaság	Szolgáltatások
EU	-3,99	-0,93	4,21
Ausztria	-3,02	-0,95	3,50
Horvátország	-6,67	-2,74	9,90
Szlovákia	0,45	-0,51	2,54
Csehország	-5,12	-2,19	7,32
Románia	-8,61	-13,81	17,93
Szlovénia	-1,13	-2,34	5,47
Magyarország	-1,55	-3,82	5,31
Lengyelország	-5,62	-3,35	7,75
Ukrajna	-14,70	-3,14	14,36
Szerbia	-10,10	-10,12	9,19

6. táblázat: A GDP megoszlásának változásai 1995 és 2021 között
Forrás: saját számítás, adat: World Bank (2023b)

Az iparon belül a feldolgozóiparnál a korábban vizsgált kelet-ázsiai országoknál jelentős volt az átalakulás. Szingapúrnál a 16. ábrán mutatkozott meg, hogy a magasabb szaktudást igénylő gép- és járműberendezések ágazatának aránya a vizsgált időszak alatt közel hétszeresére nőtt, és így a feldolgozóipar 62 százalékát tette ki. Dél-Koreánál hasonló változás volt megfigyelhető a 12. ábrán, ahol az induló 5,5 százalékról, majdnem kilencszeresére, 48,3 százalékra nőtt a gép- és járműberendezések iparának aránya. Az általam vizsgált tíz országból négy országnál volt megfigyelhető hasonló irányú változás, bár a változás intenzitása elmaradt a kelet-ázsiai országokétól. A 22. ábrán látható Ausztria, Magyarország, Szlovákia és Csehország feldolgozóiparának szerkezeti átalakulása. Mind a négy országnál megfigyelhető az élelmiszeripar és a textilipar háttérbe szorulása, és a gép- és járműberendezések arányának növekedése, ahogy a kelet-ázsiai országoknál. A vegyipar területén azonban elmaradt az ázsiai országoknál tapasztalt növekedés. Ausztria és Magyarország esetén stagnálás, Szlovákia és Csehország esetén pedig a vegyipar arányának csökkenése figyelhető meg.

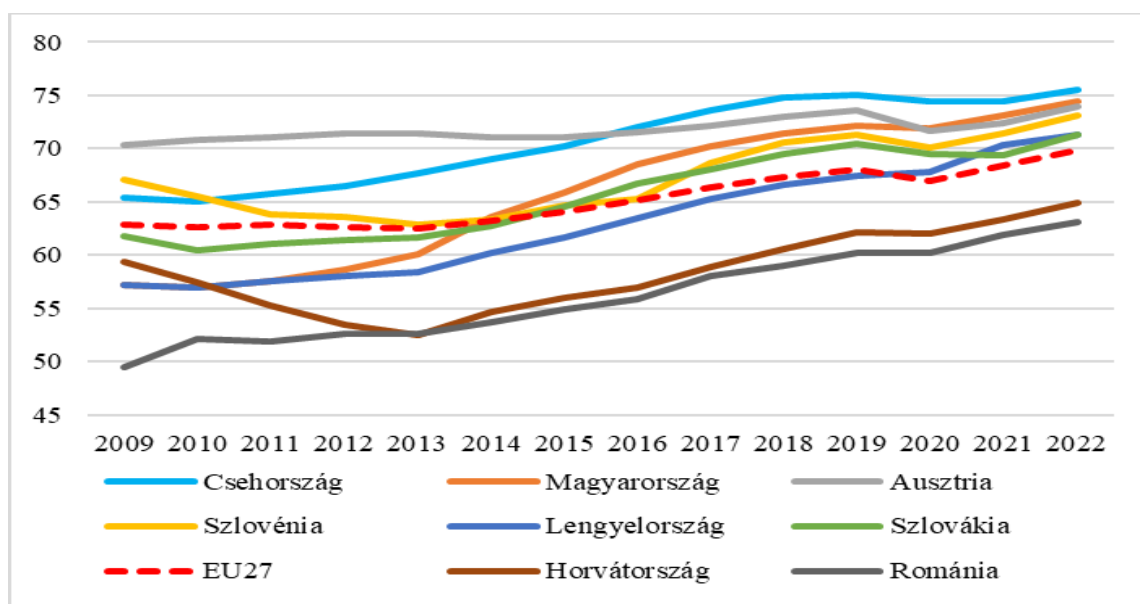

22. ábra: A feldolgozóipar átalakulása Ausztriában, Magyarországon, Szlovákiában és Csehországban

Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)

5.3. A foglalkoztatottak aránya

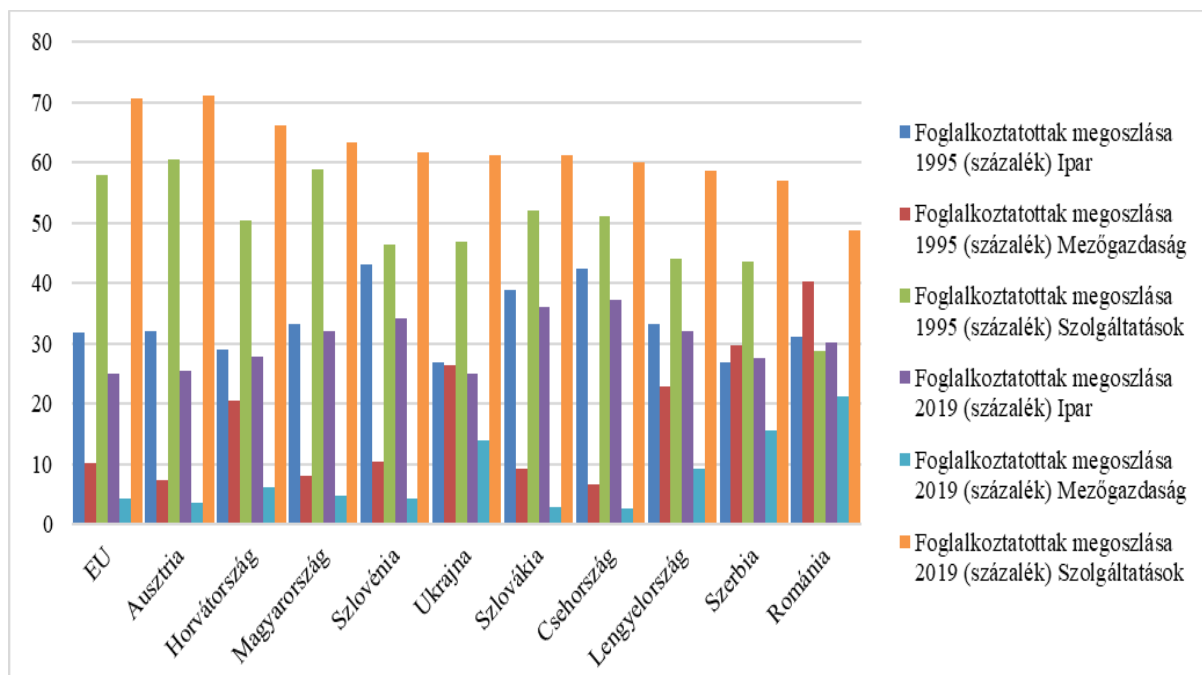
A csapdahelyzetet sikeresen elkerülő, vagy abból sikeresen kitörő országok vizsgálatakor a foglalkoztatási ráta esetén általában növekedés volt látható, a bizonytalan konvergenciájú országoknál pedig a vizsgált időszakban végig csökkent a ráta. A választott országok foglalkoztatási rátájának változását 2009 és 2022 között a 23. ábra mutatja. 2010-ben és 2020-ban szinte minden országnál és az EU-átlagnál is visszaesés figyelhető meg. A 2020-as visszaesés vélhetően a COVID19 miatti korlátozásoknak és intézménybezárásoknak volt köszönhető. A többi időszakban fokozatos emelkedés tapasztalható. Horvátországon és Románián kívül a többi ország foglalkoztatási rátája megközelíti a sikeres országoknál tapasztalható értékeket.

23. ábra: A foglalkoztatási ráta változása 2009 és 2022 között

Forrás: saját szerkesztés, adat: Eurostat (2023a)

A gazdasági szektorok átalakulása a GDP-hez hozzáadott értékük mellett a foglalkoztatás szerkezetében is látható (24. ábra). Ausztriában dolgozott 2019-ben a munkavállalók legnagyobb hányada, 71 százaléka, a szolgáltatási szektorban. A középmezőnyben a foglalkoztatottak 60 és 70 százalék közötti hányada dolgozik ebben az ágazatban, ide tartozik Horvátország, Magyarország, Szlovénia, Ukrajna, Szlovákia és Csehország. Az utolsó csoportban szerepel 60 százalék alatti értékekkel Lengyelország, Szerbia és Románia. Az 1995-ös induló értékhez képest minden országban jelentős volt a szolgáltató szektorban dolgozók arányának növekedése, melyhez a mezőgazdaságban dolgozók arányának nagymértékű csökkenése kapcsolódott. Az iparban bár kisebb mértékű, de a mezőgazdasághoz hasonlóan csökkenés volt tapasztalható.

24. ábra: A foglalkoztatottak megoszlása szektoronként 1995-ben és 2019-ben
Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)

5.4. Születéskor várható élettartam

A születéskor várható élettartam fontos adat a gazdasági növekedés szempontjából, mivel befolyásoló tényező, hogy mennyi ideig munkaképes a lakosság. A 7. táblázatban a választott országok és az EU27 átlag 2010-es, 2019-es és 2021-es várható élettartam adatai és azok változásai szerepelnek. Külön vettem a 2019 óta történő változást, mert azt torzította a COVID19. Látható, hogy a vírus feltűnését megelőzően minden országnál növekedett a várható élettartam. A 2019. évi rendelkezésre álló adatok alapján Ausztria és Szlovénia kivételével minden ország várható élettartama kisebb, mint az EU27 átlaga. Azonban a 2010-es és 2019-es adatok közötti változásnál megfigyelhető, hogy Ausztriát leszámítva minden ország adata jobban nőtt, mint az EU27 átlag. Összességében az látható, hogy nem teljesítenek sem kiemelkedően jól, sem kiemelkedően rosszul a vizsgált országok. Ennek ellenére gyorsabb várható élettartam javulásra lenne szükség az EU27 átlaghoz való felzárkózáshoz. A várható élettartam mellett, beszélhetünk egészségben várható élettartamról is. Az egészségben várható élettartam változásának van költségvetési kihatása is, az érték növekedése esetén csökkennek a gyógyításra szükséges kiadások (Csath, 2019). A WHO (2020) adatai alapján 2010 és 2019 között a vizsgált tíz országban átlagosan 1,5 évvel nőtt a születéskori egészségben várható élettartam.

Ország	2010	2019	2021	Változás: 2010-2019	Változás: 2019-2021
Ausztria	80,7	82,0	81,3	1,3	-0,7
Szlovénia	79,8	81,6	80,7	1,8	-0,9
EU27	79,8	81,3	80,1	1,5	-1,2
Csehország	77,7	79,3	77,2	1,6	-2,1
Horvátország	76,7	78,6	76,7	1,9	-1,9
Lengyelország	76,4	78,0	75,5	1,6	-2,5
Szlovákia	75,6	77,8	74,6	2,2	-3,2
Magyarország	74,7	76,5	74,3	1,8	-2,2
Románia	73,7	75,6	72,8	1,9	-2,8
Szerbia	74,4	76,0	72,8	1,6	-3,2
Ukrajna	70,3	73,4		3,1	

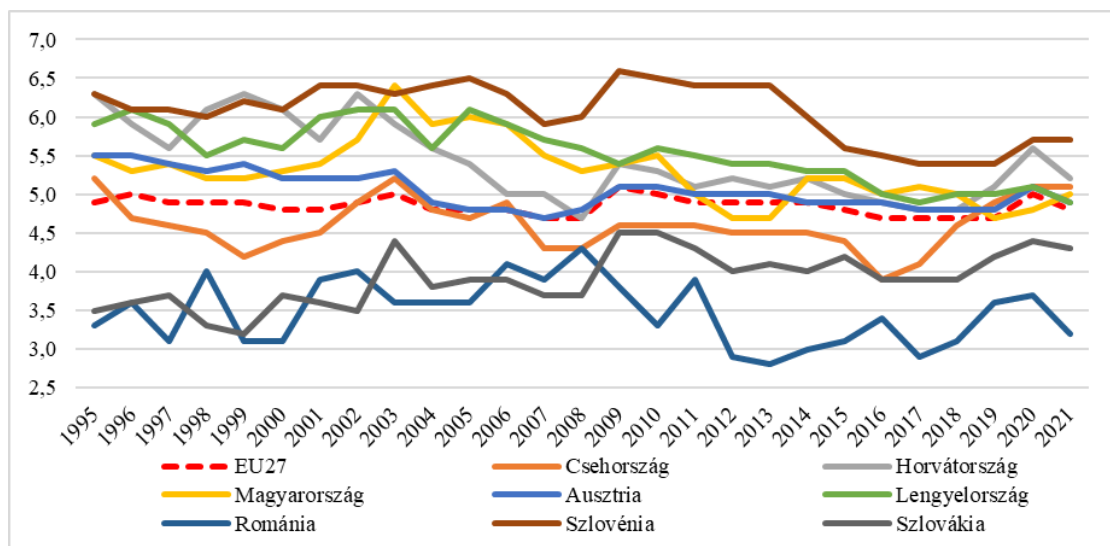
7. táblázat: Születéskor várható élettartam változása 2010, 2019 és 2021 között
Forrás: saját számítás, adat: Eurostat (2023b)

5.5. Oktatás

A sikeres felzárkózást mutató országoknál megfigyelhető volt, hogy az állam nagyobb összeget fordít az oktatási kiadásokra a GDP arányában (8. ábra). Részben ennek köszönhetőek a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának növekedését a munkaerőpiacon. A sikeres országok oktatásra fordított kiadásainak átlaga a GDP arányában 4,5 százalék körül mozgott. A 25. ábra mutatja az általam vizsgált országok eredményeit. Az EU27 átlaga a vizsgálat induló évében (1995-ben) 4,9 százalék volt. Az eltelt évek alatt közel stagnált, 2021-re 0,1 százalékponttal csökkent, 4,8 százalékra. Szlovákiát leszámítva a többi ország esetében is kisebb visszaesés figyelhető meg a tanulmányozott időszak alatt. A kisebb visszaesés ellenére azonban az EU27 átlag eléri és kicsit meg is haladja a sikeres országok átlagát. Elmondható, hogy ilyen téren jól teljesítenek a választott országok, ugyanis Szlovákia és Románia kivételével mind az EU27 és a sikeres országok átlaga felett vannak.

A csapdahelyzet elkerüléséhez kifejezetten fontos lehet egyrészt a magas szintű tudással rendelkezők arányának növelése, másrészt az alacsony tudással rendelkezők arányának csökkentése. 8. táblázat a 2004. évi és 2021. évi felsőfokú és alacsony képzettségűek arányának változását mutatja a 2021-es felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya szerint sorbarendezve. Az oktatási kiadásokra fordított állami kiadások és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányában is Szlovénia látható az élen. 2004-től 2021-ig a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 20 százalékponttal nőtt 40,3 százalékra, és az alacsony végzettséggel rendelkezők aránya 11,6 százalékkal csökkent 8,7 százalékra. A magas képzettség terén Szlovénián kívül egyedül Ausztriánál található az EU27 átlagnál magasabb érték. A V4-ek (Visegrádi

Együttműködés: Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország) országait nézve felsőfokú végzettség terén Magyarország a második helyen áll, viszont a javulási tendenciában elmarad a másik három országtól. Emellett bár Magyarországon látható a legnagyobb javulás az alacsony képzettségűek terén, még így is túl nagy a legfeljebb az általános iskola 8 osztályát elvégzők aránya.

25. ábra: Az oktatásra fordított állami kiadások a GDP arányában (1995-2021)

Forrás: saját szerkesztés, adat: Eurostat (2023c)

Országok	Alacsony végzettségűek arányának változása a 25-64 éves korcsoportban (%)			Felsőfokú végzettségűek arányának változása a 25-64 éves korcsoportban (%)		
	2004	2021	Változás (százalékpont)	2004	2021	Változás (százalékpont)
Szlovénia	20,3	8,7	-11,6	20,2	40,3	20,1
Ausztria	20,2	14,1	-6,1	17,7	34,6	16,9
EU27	32,0	20,7	-11,3	21,5	33,4	11,9
Lengyelország	16,4	6,8	-9,6	16,8	33,2	16,4
Magyarország	24,7	13,7	-11,0	17,1	29,3	12,2
Szlovákia	13,0	6,7	-6,3	14,0	27,9	13,9
Csehország	10,9	5,6	-5,3	13,1	26,4	13,3
Horvátország	28,8	12,8	-16,0	16,0	24,9	8,9
Szerbia*	25,6	17,1	-8,5	17,1	24,9	7,8
Románia	28,5	19,0	-9,5	11,1	18,8	7,7

*Szerbia induló adatai 2011-ből valók, azóta vannak adatok

8. táblázat: A felsőfokú végzettségűek és az alacsony végzettségűek aránya a 25-64 éves korosztályban (2004 és 2021)

Forrás: saját számítás, adat: Eurostat (2023d)

5.6. Digitalizáltság

A termelékenység javíthatóságának és a gyors változásokhoz való alkalmazkodás szempontjából a digitális fejlettség fontos fejlettségi mutató, ezért érdemes azt is megvizsgálni. Gyors technológiai fejlődés jellemző napjainkban, melynek meghatározó része a digitalizáció. A digitális infrastruktúra mellett a tudásbefektetések is nélkülözhetetlenek, a fejlett technológiák hatékony működtetése tudás nélkül kivitelezhetetlen. Ennek köszönhetően meghatározó a technológiai változások elterjedési sebessége a felhasználók között, mind társadalmi, mind állami szinten (Csath, 2022). A digitális fejlettséget a DESI-indexszel (Digital Economy and Society Index) méri az Európai Unió. Az indexszel a tudásszintet, a használat elterjedtségét és a technológiai előrehaladást mérik. Az Európai Unióban egyenletlenségek mutatkoztak a digitalizáltság terén, bár a konvergencia kisebb jelei láthatók. Az élmezőnyben lévők nem változtak, viszont a tagállamok többsége az átlag körüli értékeket érte el (DESI, 2022). A 9. táblázat a DESI-index 2022.évi eredményeit mutatja. Nyolcból hat ország a rangsor utolsó harmadában található, Ausztria és Szlovénia pedig a középmezőnyben, a tizedik és tizenegyedik helyen végzett.

Ország	Általános helyezés	Digitális infrastruktúra	Humán tőke digitális képessége	A digitális technológiák használatának elterjedtsége	A közszolgáltatások digitalizáltsága
Ausztria	10	14	11	10	12
Szlovénia	11	10	17	9	13
Csehország	19	17	15	19	17
Horvátország	21	24	9	14	23
Magyarország	22	13	23	25	21
Szlovákia	23	21	19	21	24
Lengyelország	24	25	24	24	22
Románia	27	15	27	27	27

9. táblázat: Helyezések 4 dimenzió mentén a DESI-index alapján
Forrás: DESI (2022)

Ausztria a 2017 és 2022 közötti időszakban a DESI-mutatók tekintetében évente átlagosan 8 százalékpontos relatív növekedési ütemet ért el, ami megfelel az uniós átlagnak. A humántőke és a digitális technológiák integrációjának tekintetében majdnem minden mutatónál jobban teljesít Ausztria az uniós átlagnál. A fejlettebb technológiák használata terén azonban vegyes a teljesítménye. Az osztrák kormány kezdeményezése, „Digitális Ausztria”, a digitálisan felelős társadalom jövőképét és értékeit határozza meg. A kezdeményezés keretét ad

az ország digitalizációs stratégiájának, amelyet a kiválasztott témákra– ellenálló képesség, biztonság – összpontosító stratégiai cselekvési tervek határoznak meg. (DESI, 2022)

Szlovénia előrehaladása is az uniós átlagnak megfelelően zajlott. Az ország fontossá tette a digitális átalakulást, és olyan közpolitikákba fektetett be, amelyek rávilágítanak a technológia és a digitális írástudás fontosságára a digitálisan képzett állam és társadalom számára. A digitális kapcsolódás terén vegyes Szlovénia teljesítménye. A nagy kapacitású hálózatok lefedettsége meghaladja az uniós átlagot, de lemaradásban van az 5G kiépítése terén. Felismerték, hogy az ország digitális infrastruktúrájába, a digitális készségekbe és a vállalkozások digitális kapacitásába kell befektetni. Bár ezek az átfogó szakpolitikák az ország szükségleteinek tudatosságát mutatják, a digitális átalakulásnak a közszféra egészére kiterjedő előmozdításához még többre van szükség. Szlovénia elismeri, hogy a digitális készségek inkluzív fejlesztésének biztosítása fontos ahhoz, hogy a befogadó digitális társadalomból származó tartós gazdasági és társadalmi előnyök megvalósulhassanak. Az alapvető digitális készségek és képzések meghatározása segítene a digitális munkaerőnek abban, hogy a munkaköri profilok és munkaköri leírások változó igényeire összpontosíthasson. (DESI, 2022)

Ausztria és Szlovénia után Magyarország fejlődése is nagyjából az európai uniós átlaghoz igazodott. Hiába történt előrehaladás a vállalkozások digitalizációja terén 2021-ben, még mindig nem használja ki a magyar vállalkozások többsége a digitális technológiák kínálta lehetőségeket. A humántőke tekintetében is az uniós átlagpontszám (46) alatt teljesített az elért 38 ponttal. A 2021–2030-as időszakra szóló stratégiai szakpolitikai keretet a nemzeti digitalizációs stratégia biztosítja. Ez egy olyan stratégia, amely csoportosítja, egyértelműsíti és kiegészíti a más dokumentumokban foglalt intézkedéseket. A DESI keretében mért négy fő pillér (digitális gazdaság, digitális állam, digitális infrastruktúra, digitális kompetencia) köré szerveződik a stratégia. Magyarország célja, hogy 2025-re a digitális fejlődés tekintetében meghaladja az uniós átlagot, és 2030-ra a digitalizáció terén a 10 vezető uniós gazdaság egyike legyen (DESI, 2022).

Románia egy kategória kivételével minden összesítésben az utolsó helyre került. Relatív éves növekedése elmarad a többi tagállamétól, ami azt jelzi, hogy nem közeledik a többi tagállamhoz. A digitalizáció alacsony szintje és a viszonylag lassú fejlődés megakadályozza, hogy a román gazdaság teljes mértékben kihasználja a digitális technológiák nyújtotta lehetőségeket. Ezt tovább súlyosbítja a polgárok és a vállalkozások számára nyújtott digitális közszolgáltatások alacsony szintje. A kormány a 2021-2030 közötti időszakra vonatkozó e-kormányzati közpolitikán keresztül a közszféra digitális átalakítását mozdítja elő.

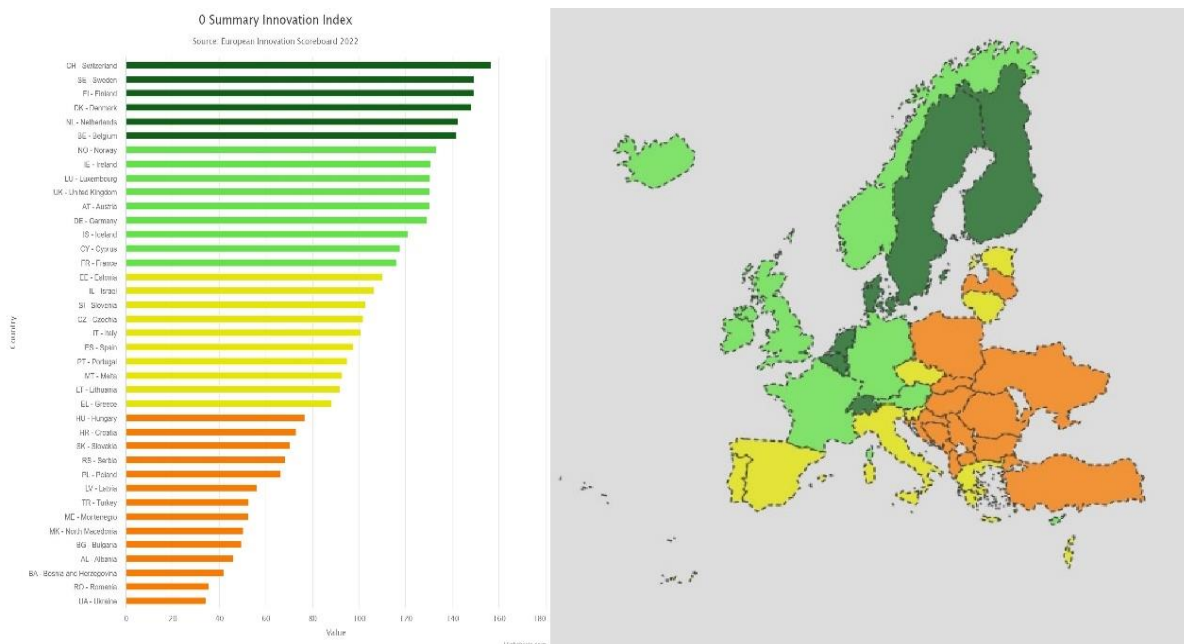
5.7. Innováció

Csath (2019) elemzésének következtetései között megemlíti, hogy szükség van az innovációs képesség erősítésére és a tudásalapú, innovatív feladatokat kínáló munkahelyek arányának növelésére. Ehhez egy tudásalapú és innovatív hazai gazdaság szükségességét feltételezi, amely létrejötte javítaná a versenyképességet, növelné az életminőségét és a várható élettartamot is. Korábban már volt szó az oktatásra fordított kiadásokról, a lakosság képzettségéről, és a külföldi irányítású vállalatok jelenlétéről az országok gazdaságában, azonban látható, hogy ezek mellett az innováció is meghatározó tényező a gazdasági fejlődésben. Az innováció feltétele a termelékenység növelésének, és innováció nélkül nem lehet versenyképességet javítani.

Főként az európai uniós országok, de más európai országok és a regionális szomszédok innovációs teljesítményéről nyújt elemzést az EIS (European Innovation Scoreboard- Európai Innovációs Eredménytábla). Az EIS segít felmérni azokat a területeket, amelyek az innovációs teljesítmény fokozása érdekében több erőfeszítést igényelnek. 2015 óta csaknem az összes európai uniós tagállamnak sikerült növelnie innovációs teljesítményét, azonban a legrosszabbul teljesítő országok egyre inkább lemaradnak a többiektől. 2015 óta 9,9 százalékponttal emelkedett az EU innovációs teljesítménye. Az országok az átlagos teljesítményük alapján (a 2022-es EU-s eredményhez viszonyítva) négy teljesítménycsoportba sorolhatók:

- vezető innovátorok (a teljesítmény meghaladja az uniós átlag 125%-át),
- erős innovátorok (a teljesítmény az uniós átlag 100%-a és 125%-a között van),
- mérsékelt innovátorok (a teljesítmény az uniós átlag 70–100%-a között mozog) és
- feltörekvő innovátorok (a teljesítmény az uniós átlag 70%-a alatt van) (EIS,2022).

A 26. ábra szemlélteti a 2022-es eredményeket. Az általam vizsgált tíz ország közül egy ország, Ausztria, került az erős innovátorok csoportjába, kettő, Szlovénia és Csehország, a mérsékelt innovátorok csoportjába, a maradék hét ország pedig a feltörekvő innovátorok csoportjába.

26. ábra: Európai Innovációs Eredménytáblázat 2022-ben
Forrás: EIS (2022)

Ausztria teljesítménye az uniós átlag 118,3 százalékát teszi ki, és ezzel az erős innovátorok csoportjába tartozik. A teljesítmény növekedése (4,6 százalékpont) alacsonyabb az uniós átlagnál (9,9 százalékpont). Az EU-val szembeni teljesítmény előnye fokozatosan csökken. Ausztriában magasabb az egy főre jutó jövedelem, de lassabban növekszik a gazdaság. Nagyobb arányt képviselnek a gazdaságban az üzleti szolgáltatások. Magasabb a piaci újdonságokkal rendelkező belső termék-innovátorok és a belső üzleti folyamat-innovátorok aránya. A kutatás és az innováció mozgatórugójaként a vállalkozásindítás könnyebbége az uniós átlag felett, a vállalkozói képzés pedig az uniós átlag alatt van (EIS,2022).

Csehország az uniós átlag 92,6 százalékával a mérsékelt innovátorok csoportját szélesíti. 2021-ről 2022-re Csehország teljesítménye javult a legerőteljesebben, 24 százalékkal. Csehországban alacsonyabb az egy főre jutó jövedelem és a gazdaság növekedése is lassabb. A feldolgozóipar alkotja a gazdaság nagyobb részét, és a kkv-k (mikro-, kis-, és középvállalkozások) adják a forgalom nagyját. A vállalati beruházások, a kutatási rendszerek és az innovátorok esetében jelentős növekedés tapasztalható. A nettó közvetlen külföldi tőkebefektetések pozitívan járulnak hozzá az innovációs környezethez, a vállalkozások születése, a K+F-et legjobban költők és a vásárlók kifinomultsága pedig negatívan (EIS,2022).

Csehország mellett Szlovénia bővíti még a mérsékelt innovátorok csoportját az uniós átlag 93,5 százalékát előre teljesítménnyel. A 2 százalékpontos teljesítmény növekedése alacsonyabb az uniós átlagnál. Az ország teljesítménye egyre jobban elmarad az Unió

eredményétől. Szlovéniában szintén alacsonyabb az egy főre jutó jövedelem, de gyorsabban növekszik a gazdaság. A gazdaság nagyobb részét a feldolgozóipar alkotja, és a kkv-k a forgalom nagyobb hányadát adják. Magasabb a piaci újdonságokkal rendelkező belső termékinnovátorok aránya, és magasabb az innovációs potenciállal rendelkező nem innovátorok aránya is. A vállalkozásindítás könnyűsége az uniós átlagnak megfelelő, a vállalkozói képzés és a kormányzati beszerzések pedig az uniós átlag alattiak. (EIS, 2022)

Magyarországot az európai uniós átlag 69,8 százalékát elérő teljesítménnyel a feltörekvő innovátorok közé sorolták. A 7,1 százalékpontos teljesítmény növekedése az uniós átlag alatti. Magyarországon alacsonyabb az egy főre jutó jövedelem, de gyorsabban növekszik a gazdaság. Csehországhoz hasonlóan nagy a feldolgozóipar szerepe a gazdaságban, és a mikro-, kis-, és középvállalkozások nagy arányt képviselnek a forgalomból. Magyarországon sokkal nagyobb a nem innovátorok aránya az innovációs potenciállal rendelkezők körében. A kutatás és innováció mozgatórugói, a kormányzati beszerzések, a vállalkozásindítások és a vállalkozói képzések az uniós átlag alattiak (EIS,2022).

A legutolsó helyen szereplő Ukrajna az uniós átlag mindössze 31 százalékát érte el. A teljesítménye csökkenő (-0,5 százalékpont), és egyre jobban elmarad az Európai Uniótól. Ukrajnában Magyarországhoz hasonlóan alacsonyabb az egy főre jutó jövedelem, de gyorsabban növekszik a gazdaság. A feldolgozóipar és az üzleti szolgáltatások egyaránt kisebb arányt képviselnek a gazdaságban. Az innovációs profilokra vonatkozó információk nem állnak rendelkezésre. Az irányítási és szakpolitikai keretmutatók a kutatás és innováció mozgatórugójaként az uniós átlag alatt vannak (EIS,2022).

Az Európai Innovációs Eredménytáblázat mellett a Közösségi Innovációs Felmérés (CIS- Community Innovation Survey) is képet adhat az országok innovációs helyzetéről. A CIS a vállalkozások innovációjára vonatkozó referenciatáblázat. 1992-ben vezették be először az európai uniós országokban, és azóta két évente, rendszeresen végzett adatgyűjtéssé vált. A CIS célja, hogy információval szolgáljon a vállalati gazdasági ágazatok innovációs képességéről, ezzel lehetővé téve az innovációs eredmények értékelését, és az innovációt ösztönző tényezők vagy akadályok elemzését. Többek között a felmérés a következő szempontokat veszi figyelembe: innovációfejlesztés, innovációs tevékenységek, innovációs együttműködések, az innováció akadályai stb.

Innovatív, illetve folyamatosan innováló cégek aránya az összes cégből (2022)		
	Innovatív cégek (%)	Folyamatosan innováló cégek (%)
Ausztria	59,95%	29,24%
Csehország	56,92%	22,79%
Szlovénia	55,16%	19,18%
Horvátország	54,95%	16,28%
EU átlag	52,67%	21,73%
Szlovákia	36,56%	18,73%
Lengyelország	34,89%	8,01%
Magyarország	32,69%	9,13%
Románia	10,66%	1,31%

10. táblázat: Az innovatív, illetve folyamatosan innováló cégek arány (2020)
Forrás: saját számítás, adat: Eurostat (2020b), Eurostat (2020c)

A 10. táblázat a 2020-as Közösségi Innovációs Felmérés adatait tartalmazza. A 2020-as felmérés idején az innovatív cégek 52,67 százalékos európai uniós átlagát négy országnak sikerült meghaladnia, Ausztriának, Csehországnak, Szlovéniának és Horvátországnak. A többi országnál az uniós átlagtól jócskán elmaradott értékek láthatók. Magyarország egyedül Romániát tudta megelőzni az innovatív cégek arányában. Az adott időpontban vizsgált innovációs teljesítménynél lényegesebb a folyamatos a folyamatos megújulás. A táblázat harmadik oszlopában a 2018 és 2020 között folyamatosan innováló cégek aránya szerepel. Ezen a területen az uniós 21,73 százalékos értéket már csak Ausztria és Csehország tudta meghaladni. Románia, Lengyelország és Magyarország érték ebben az esetben is merőben elmaradt az uniós átlagtól.

6. ÖSSZEFOGLALÁS, KONKLÚZIÓ

A kutatásom során arra kerestem a választ, hogy hogyan kerülheti el Magyarország a közepes jövedelmi csapdát. Már a közepes jövedelmi csapda fogalmi sokszínűségének feltérképezése közben felfedezhető volt, hogy nem mindegy milyen módszerrel vizsgáljuk az országok helyzetét. A közepes jövedelem abszolút és relatív meghatározása máshogy csoportosítja a vizsgált országokat. Az abszolút definíció alapján a vizsgált országok közül Ukrajnát és Szerbiát leszámítva a többi ország átlépte már a közepes jövedelmi határt (1. ábra). Viszont, ha az Amerikai Egyesült Államokhoz mért relatív jövedelmet nézzük, akkor egyedül Ausztria lépett át a magas jövedelmi országok közé (2. ábra). A többi ország bár a közepes jövedelmi státuszban maradt, mivel az ábrán látható 45°-os egyenes fölött helyezkednek el, így azt mondhatjuk, hogy az Amerikai Egyesült Államoknál nagyobb ütemben fejlődtek a vizsgált időszakban.

A fogalmi áttekintést követően a közepes jövedelmi csapda lehetséges okainak korábbi szakirodalmait vettem végig. A szakirodalmak mindegyikében szó volt a csapdahelyzet lehetséges okairól és a csapdából való kitörés feltételeiről. Az említett okok egyike az, hogy a képességek, a szakpolitikák, a beruházási döntések és az intézményi folyamatok rendkívül összetetté válása nehézséget okoz sok ország számára a magas jövedelmű státuszba való felemelkedéshez. Egy másik ok, hogy gazdasági szerkezet változása nem tart lépést a környezeti lehetőségek és veszélyek változásával, vagy, hogy az exporttermékek szerkezete nem követi elég rugalmasan a változásokat. Ezek mellett azok az országok is veszélyeztetettek, amelyek a növekedést továbbra is a betelepülő külföldi cégek összeszerelő üzemeitől várják, ezért az értékláncon képtelenek feljebb lépni. A csapda elkerüléséhez vagy a csapdából való kitöréshez fontosnak tartják a lakosság magasszintű közép- és felsőfokú végzettségét, a gazdaság tudásszerkezetének korszerűsítését, a technológiai innovációt és globalizációt, valamint a nagy hozzáadott értéket, tudást és innovációt tartalmazó tevékenységek arányának növelését.

Ahhoz, hogy Magyarországot és szomszédos országait elemezhessem, megvizsgáltam a sikeres, főként a kelet-ázsiai országok adatait. A sikeresen felzárkózó országokban magasabb beruházási és foglalkoztatási ráta volt megfigyelhető, és ezek mellett a termelékenység is meghatározó szerepet játszott. A gazdasági termelékenységhez hozzájárult a gazdasági szerkezetváltás, a gazdasági nyitottság növekedése és a globális kereskedelemben való aktívabb részvétel. A termelékenység további növeléséhez az állam támogatta az innovatív fejlesztéseket. A sikeresen felzárkózó országok esetén a kormányzat átlagosan nagyobb

összeget fordított az oktatási kiadásokra a GDP arányában. Ennek egyik eredménye lehet, hogy egyre nagyobb arányt tesznek ki a felsőfokú végzettséggel rendelkezők a munkaerőpiacon.

Az ázsiai fejlődő országokban mindnél határozott állami vezérlésű fejlesztéspolitika valósult meg, mindenhol országspecifikusan. Az állami támogatások közül meghatározók voltak a tervezett gazdaságfejlesztő programok, az olcsón kínált források az állami irányítás alatt álló bankokon keresztül és a különböző adókedvezmények. A kiemelkedő növekedés négy olyan tényezőre vezethető vissza, amely az ázsiai országokra is jellemző volt. Ezek a tényezők a fizikai tőke, a munkaerő mennyisége és minősége, továbbá a hatékonyság. Dél-Korea gazdasági növekedéséhez nagymértékben hozzájárult az oktatáspolitikai és a high-tech fejlesztések támogatása. A megnövekedett felsőoktatási résztvevők száma elősegítette a szolgáltató és a magasabb hozzáadott értéket termelő szektorok előtérbe kerülését. Tajvanban Dél-Koreához hasonló iparosítás ment végbe, a kezdetben a régió élelmiszertermelőjeként funkcionáló országban a gép- és járműberendezések váltak dominánssá. Tajvan és Dél-Korea után Szingapúrról is elmondható, hogy olyan oktatáspolitikát folytatott, amellyel biztosította a szükséges szakképzett munkaerőt ahhoz, hogy a termelés magasabb hozzáadott értéket teremtő részébe tudjon bekapcsolódni. A szingapúri kormány a modern technológiai környezet és infrastruktúra kiépítésével ösztönözte a külföldi működőtőke beáramlását, amely szintén jelentős szerepet játszott a gazdasági fejlődésben.

A kelet-közép-európai országokban 1989-1990-ben végbemenő rendszerváltás eredményeként az érintett országok visszatértek a tervgazdálkodásról a piacgazdaság rendszerére. Újraélesztették gazdasági kapcsolataikat a nyugat-európai országokkal, és reintegrálódtak Európába. A gazdasági fejlődésük jelenleg tényező-vezérelt szakaszban van, melyből az innováció-vezérelt szakaszba való áttérés lenne a cél. Főként azért, mert az Európai Unió innováció-vezérelt térséggé akarja tenni az egész integrációt.

Az elmúlt több mint harminc év alatt nem sikerült sem az Európai Unió országok átlagos fejlettségi szintjét, sem Ausztriáét elérnie az elemzett országoknak. 1990 és 2022 között fejlődés figyelhető meg, azonban sem az EU sem Ausztria fejlődése nem lassult annyit, hogy utolérhessék őket. Azonban attól még hogy a felzárkózás elmaradt, az nem jelenti azt, hogy nem történt konvergencia. Az országok többsége közelebb került az EU-átlaghoz, így megfigyelhető a konvergencia működése a rendszerváltás óta. Példaként Magyarország 1997-ben az EU-átlag 58 százalékánál állt, 2022-re pedig a 78 százalékáig sikerült növelnie az értéket. A 1997-ben hiányzó 42 százalékpontos különbség majdnem felét, 48 százalékát sikerült ledolgoznia. A GDP-t, mint hagyományos növekedési mutató, célszerű használni az elemzések

során az elfogadottsága miatt, azonban nem feltétlenül szolgál kielégítő válasszal a fejlődés vagy a fenntarthatóság terén. Ez olyan országokban a legmegfigyelhetőbb, ahol jelentős a külföldi tőke aránya.

A gazdasági szerkezet átalakulása ezen országok esetében is megfigyelhető. 2021-re minden országnál és az EU-átlagnál is a szolgáltatások hozzáadott értéke a GDP-hez 50 százalék felett van. A mezőgazdaság ezeknél az országoknál is egyre inkább háttérbe szorult. 10-ből 8 országnál már 5 százalék alatti érték látható. Az iparnál a mezőgazdasághoz hasonlóan csökkenés fedezhető fel. Magyarország, Ausztria, Csehország és Szlovákia esetén megfigyelhető a feldolgozóipar átalakulása. Mind a négy országnál megfigyelhető az élelmiszeripar és a textilipar háttérbe szorulása, és a gép- és járműberendezések arányának növekedése. A vegyipar területén azonban elmaradt az ázsiai országoknál tapasztalt növekedés.

A foglalkoztatási rátát megfigyelve a kelet-ázsiai országokhoz hasonlóan folyamatos növekedés látható 2019-ig. 2019 és 2021 között vélhetően a COVID19 miatti intézmény bezárásoknak köszönhetően csökkentek a foglalkoztatási ráták, de a vírus eltűnését követően visszaállhat a növekedési tendencia. Az országok többsége 2019-ben már megközelítette a sikeres országok értékét. A gazdasági szektorok átalakulása a GDP-hez hozzáadott értékük mellett a foglalkoztatás szerkezetében is hasonló változásokat eredményezett.

A gazdasági mutatók mellett a társadalmi mutatók is befolyásolják a gazdasági növekedést. Ilyen befolyásoló tényező a születéskor várható élettartam, mivel meghatározó, hogy mennyi ideig munkaképes a lakosság. A vírus feltűnését megelőzően minden országnál növekedett a várható élettartam, azonban többségében kisebb mértékben, mint az európai uniós átlag. Összességében az mondható, hogy nem teljesítenek rosszul a vizsgált országok, viszont a felzárkózáshoz gyorsabb várható élettartam javulásra lenne szükség.

A kormányok oktatásra fordított kiadásai tekintetében Szlovákiát és Romániát leszámítva a többi országnál mind a sikeres országoknál, mind az uniós átlagnál magasabb értékek tapasztalhatók. Ez az érték fontos lehet, mivel a sikeres országok részben ennek köszönhetők a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának növekedését a munkaerőpiacon. A V4-ek országait nézve a felsőfokú végzettség terén Magyarország a második helyen áll, viszont a javulási tendenciában elmarad a másik három országtól. Emellett bár Magyarországon látható a legnagyobb javulás az alacsony képzettségűek terén, még így is túl nagy az arányuk.

A termelékenység javíthatóságának és a gyors változásokhoz való alkalmazkodás szempontjából a digitális fejlettség fontos mutató. A 2022. évi DESI-index alapján a vizsgált

országok nyolcvan százaléka a rangsor utolsó harmadában található. Magyarország fejlődése nagyjából az európai uniós átlaghoz igazodott. Hiába történt előrehaladás a vállalkozások digitalizációja terén 2021-ben, még mindig nem használja ki a magyar vállalkozások többsége a digitális technológiák kínálta lehetőségeket.

Az országok innovációs helyzetét az EIS jól szemlélteti. Segít felmérni azokat a területeket, amelyek az innovációs teljesítmény fokozása érdekében több erőfeszítést igényelnek. Az általam vizsgált tíz ország közül egy ország, Ausztria, került az erős innovátorok csoportjába, kettő, Szlovénia és Csehország, a mérsékelt innovátorok csoportjába, a maradék hét ország pedig a feltörekvő innovátorok csoportjába. Magyarországot az európai uniós átlag 69,8 százalékat elérő teljesítménnyel a feltörekvő innovátorok közé sorolták. A 7,1 százalékpontos teljesítmény növekedése az uniós átlag alatti. Magyarországon alacsonyabb az egy főre jutó jövedelem, de gyorsabban növekszik a gazdaság. Nagy a feldolgozóipar szerepe a gazdaságban, és a mikro-, kis-, és középvállalkozások nagy arányt képviselnek a forgalomból. Magyarországon sokkal nagyobb a nem innovátorok aránya az innovációs potenciállal rendelkezők körében. A kutatás és innováció mozgatórugói, a kormányzati beszerzések, a vállalkozásindítások és a vállalkozói képzések az uniós átlag alattiak. Az innovatív cégek arányában Magyarország egyedül Romániát tudta megelőzni, jócskán elmaradva az uniós országok átlagától.

A megvizsgált mutatókból összességében levonható, hogy mik azok a területek, amelyekben Magyarországnak fejlődésre lenne szüksége. Érzékelhető, hogy már nem elegendő csupán a gazdasági mutatók alapján értékelni egy országot. Látható volt, hogy a GDP alapján Magyarország folyamatosan fejlődik, és egyre közelebb kerül az európai uniós átlaghoz. Azonban a GDP nem feltétlenül mutat valós képet, mivel a külföldi cégek jelenlétének aránya is befolyásolja. A külföldi cégek az általuk termelt profitot legtöbbször az anyaországban fektetik be, és nem Magyarországon, így nem járulnak hozzá az ország fejlődéséhez. Egy tudásalapú és innovatív gazdasági szektorra lenne szükség, amely képes lenne teljes értékláncokat alkotni, így megakadályozná a tulajdonosi profitok külföldre áramlását, és beruházhatna itthon. Fontos lenne az innovatív vállalatok arányának növelése a gazdaságban. Ennek kiszolgálásához ugyanakkor megfelelő képzettséggel rendelkező munkaerőre lenne szükség. Tovább növelni kellene a felsőfokú képzettséggel rendelkezők arányát, és csökkenteni az alacsony képzettséggel rendelkezőkét. Az innovációval párhuzamosan a 21. században zajló digitalizáció okán szükség van a gazdaság és a társadalom digitális képességeinek javítására is. Mindezek mellett azonban nem szabad elfeledkezni a lakosság születéskor várható

élettartamának növeléséről sem, hogy a munkavállalók minél tovább részt vehessenek a gazdaságban.

IRODALOMJEGYZÉK

- Amable, B. (2003). The diversity of modern capitalism. OUP Oxford.
- Azariadis, C., & Stachurski, J. (2005). Poverty traps. Handbook of economic growth, 1, 295-384.
- Barro, R. J. (1997): Determinants of economic growth: a cross-country empirical study. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Biztonságpolitikai Szemle (2010): Kína és Tajvan konfliktusa. Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesülete
- Bruno, M., & Pleskovic, B. (Eds.). (1997). Annual World Bank Conference on Development Economics 1996. The World Bank.
- Cai, F. (2012). Is there a “Middle-income Trap”? theories, experiences and relevance to China. China & World Economy, 20(1), 49-61.
- Csath, M. (2019). Közepes jövedelmi csapda vagy fejlettségi csapda és a költségvetési hatások. PÉNZÜGYI SZEMLE/PUBLIC FINANCE QUARTERLY, 64(1), 29-48.
- Csath, M. (2020). A közepes fejlettség és a tudásvagyon kapcsolata. Magyar Tudomány, 182(4), 462-473.
- Csath, M. (2022). Növekedési vagy fejlődési csapda. HITELINTÉZETI SZEMLE, 21(2), 152-174.
- DESI (2022): Digital Economy and Society Index (DESI) 2022. Thematic chapters. European Commission.
- Durlauf, S. N., Johnson, P. A., & Temple, J. R. (2005). Growth econometrics. Handbook of economic growth, 1, 555-677.
- Durlauf, S., & Blume, L. E. (2016). The new Palgrave dictionary of economics. Springer.
- Eichengreen, B., Park, D., & Shin, K. (2012). When fast-growing economies slow down: International evidence and implications for China. Asian Economic Papers, 11(1), 42-87.
- Eichengreen, B., Park, D., & Shin, K. (2013). Growth slowdowns redux: New evidence on the middle-income trap (No. w18673). National Bureau of Economic Research.
- EIS (2022): European Innovation Scoreboard (EIS) 2022.

Engel, J., & Taglioni, D. (2017). The middle-income trap and upgrading along global value chains. Global Value Chain Report, 119-139.

Erdős Tibor (2006): Fenntartható gazdasági növekedés. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Eurostat (2020a): Foreign-controlled enterprises statistics - inward FATS Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Inward_foreign_affiliates_statistics&oldid=578459#Foreign-controlled_enterprises_in_the_EU Letöltés dátuma: 2023.03.10.

Eurostat (2020b): Enterprises, employed persons and turnover by type of enterprise, NACE Rev. 2 activity and size class Elérhető: [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/INN_CIS12_BAS\\$DEFAULTVIEW/default/table](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/INN_CIS12_BAS$DEFAULTVIEW/default/table) Letöltés dátuma: 2023.03.21.

Eurostat (2020c): Enterprises with innovation activities during 2018 and 2020 by NACE Rev. 2 activity and size class Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/INN_CIS12_INACT__custom_5473878/default/table Letöltés dátuma: 2023.03.21.

Eurostat (2023a): Employment and activity by sex and age - annual data Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSI_EMP_A__custom_5610513/default/table Letöltés dátuma: 2023.03.20.

Eurostat (2023b): Life expectancy at birth by sex Elérhető: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TPS00205/default/table> Letöltés dátuma: 2023.03.21.

Eurostat (2023c): General government expenditure by function Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/GOV_10A_EXP__custom_5586988/default/table Letöltés dátuma: 2023.03.21.

Eurostat (2023d): Population by educational attainment level, sex and age (%) - main indicators Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EDAT_LFSE_03__custom_5584172/default/table Letöltés dátuma: 2023.03.21.

Faludi, P. (2005). Pak Csong-Hi gazdasági programja—a modernizáció gazdaságpolitikája Dél-Koreában. Kül-Világ, 4, 24.

- Farkas, B. (2011). A közép-kelet-európai piacgazdaságok fejlődési lehetőségei az Európai Unióban. *Közgazdasági Szemle*, 58 (5), 412-429.
- Felipe, J., Abdon, A., & Kumar, U. (2012). Tracking the middle-income trap: What is it, who is in it, and why?. Levy Economics Institute, Working Paper, (715).
- Garrett, G. (2004). Globalization's missing middle. *Foreign Aff.*, 83, 84.
- Gill, I. S., & Kharas, H. (2015). The middle-income trap turns ten. World Bank Policy Research Working Paper, (7403).
- Gill, I. S., Kharas, H. J., & Bhattacharya, D. (2007). An East Asian renaissance: Ideas for economic growth. World Bank Publications.
- Györffy, D. (2021). Felzárkózási pályák Kelet-Közép-Európában két válság között. *Közgazdasági Szemle*, 68(1), 47-75.
- Halmai Péter (2019): Konvergencia és felzárkózás az euróövezetben. *Közgazdasági Szemle*, 66. évf. 6. sz. 687–712. o.
- Hausmann, R., Hwang, J., & Rodrik, D. (2007). What you export matters. *Journal of economic growth*, 12, 1-25.
- Im, F. G., & Rosenblatt, D. (2015). Middle-income traps: a conceptual and empirical survey. *Journal of International Commerce, Economics and Policy*, 6(03), 1550013.
- IMF (2023): GDP per capita, current prices Elérhető: <https://www.imf.org/external/datamapper/PPPPC@WEO/SVK/SVN/CZE/HUN/POL/ROU/HRV/UKR/SRB/AUT> Letöltés dátuma: 2023.03.10.
- Kanchoochat, V. (2014). The middle-income trap debate: Taking stock, looking ahead. *Kokusai Mondai (International Affairs)*, (633), 1-19.
- Kaushik, D. (2012). Evolution of industrial landscape in Singapore., JTC Corp., Singapore.
- Kolozsi, P. (2017). Hogyan törhetünk ki a közepes fejlettség csapdájából? *Pénzügyi Szemle*, 62(1), 71.
- Kornai János (1993): A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan. HVG Kiadó, Budapest.
- Körösi, I. (2015). Kelet-Közép-Európa felzárkózásának lehetősége és kilátásai az Európai Unióban.

- KSH (2022): A külföldi irányítású, nem pénzügyi leányvállalatok hozzáadott értékének nagysága és aránya nemzetgazdasági ág és a végső tulajdonos székhelye szerint Elérhető: https://www.ksh.hu/stadat_files/gsz/hu/gsz0022.html Letöltés dátuma: 2023.03.21.
- MNB (2014). Növekedési jelentés 2014. Magyar Nemzeti Bank
- National Statistics, R.O.C. Taiwan (2023a): Labor Force by Educational Attainment, Elérhető: <https://nstatdb.dgbas.gov.tw/dgbasall/webMain.aspx?k=engmain> Letöltés dátuma: 2023.02.08.
- National Statistics, R.O.C. Taiwan (2023b): Per Capita GNI (U.S.\$,at Current Prices), Elérhető: <https://nstatdb.dgbas.gov.tw/dgbasall/webMain.aspx?k=engmain> Letöltés dátuma: 2023.02.08.
- OECD (2021):The Observatory of Economic Complexity: The Economic Complexity Index 2021. Elérhető: <https://oec.world/en/rankings/eci/hs6/hs96> Letöltés dátuma: 2023.01.08.
- OECD (2021a): Hours Worked Elérhető: <https://data.oecd.org/emp/hours-worked.htm> Letöltés dátuma: 2023.02.08.
- OECD (2021b): Population with tertiary education Elérhető: <https://data.oecd.org/eduatt/population-with-tertiary-education.htm> Letöltés dátuma: 2023.02.08.
- Ohno, K. (2009). Avoiding the middle-income trap: renovating industrial policy formulation in Vietnam. ASEAN Economic Bulletin, 25-43.
- Ohno, K. (2013). Learning to industrialize: From given growth to policy-aided value creation (p. 256).
- PALOTAI, D., & VIRÁG, B. (2016). Versenyképesség és növekedés. Köz-gazdaság-Review of Economic Theory and Policy, 11(1), 213-222.
- Paus, E. (2017). Escaping the middle-income trap: Innovate or perish.
- Porter, M. E. (1998). The competitive advantage of nations Palgrave. New York.
- Prebisch, R. (1962). The economic development of Latin America and its principal problems. Economic Bulletin for Latin America.
- Robertson, P. E., & Ye, L. (2013). On the existence of a middle income trap. Available at SSRN 2227776.
- Rodrik, D. (2016). Premature deindustrialization. Journal of economic growth, 21, 1-33.

- Rohwer, J. (1996). Asia rising: how history's biggest middle class will change the world.
- Sakong, I. – Koh, Y., eds. (2013): The Korean Economy: Six Decades of Growth and Development. Cengage Learning Asia Pte Ltd., Singapore
- Sakong, I. (1993). Korea in the world economy. Institute for International Economics.
- Sőreg, K. (2021). A közepes jövedelmi csapda fázisai és a tartós felzárkózási pálya dilemmái Magyarországon. ÚJ MUNKAÜGYI SZEMLE, 2(2), 11-20.
- Stiglitz, J. E., & Yusuf, S. (Eds.). (2001). Rethinking the East Asian Miracle. World Bank Publications.
- UNIDO. (2013). Industrial Development report 2013. Sustaining employment growth: The role of manufacturing and structural change.
- Vietor, R. H. (2007). How countries compete: strategy, structure, and government in the global economy. Harvard Business Press.
- Williamson, J. (2000). What should the World Bank think about the Washington Consensus?. The World Bank Research Observer, 15(2), 251-264.
- Woo, W. T., Lu, M., & Sachs, J. D. (Eds.). (2012). A new economic growth engine for China: Escaping the middle-income trap by not doing more of the same. World Scientific.
- World Bank (1993). The East Asian miracle, Economic Growth and Public Policy. Oxford University Press for the World Bank
- World Bank (2023a): World Bank Country and Lending Groups Elérhető: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> Letöltés dátuma: 2023.01.08.
- World Bank (2023b): World Development Indicators Elérhető: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> Letöltés dátuma: 2023.01.08.
- World Bank. 2013: China 2030: Building a Modern, Harmonious, and Creative High-Income Society. World Bank: Washington DC.
- World Health Organization (2020): Healthy life expectancy (HALE) at birth (years) Elérhető: <https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/gho-ghs-hale-healthy-life-expectancy-at-birth> Letöltés dátuma: 2023.03.29.

Yew, L. K. (2003). A harmadik világból az elsőbe. Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutató Intézet (MTA VKI).

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: Abszolút jövedelem, Atlasz módszer (1990-2021) Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)	7
2. ábra: USA-hoz viszonyított relatív jövedelem (1997 és 2021) Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)	8
3. ábra: "Middle Income Trap" rákeresések a Google Trends alapján Forrás: saját szerkesztés, adat: Google Trends.....	10
4. ábra: "Middle Income Trap" kifejezés népszerűsége országonként Forrás: Google Trends	11
5. ábra: A közepes fejlettségi csapda elkerülését segítő néhány gazdaságfilozófiai változtatás Forrás: Csath (2020, 472.o)	16
6. ábra: A gazdasági összetettség index (ECI) alapján kialakult rangsor az első 50 ország között (2020) Forrás: saját szerkesztés, adat: OEC (2021).....	20
7. ábra: A termelési tényezők alakulása a felzárkózás időszakában Forrás: Palotai és Virág (2016, 79.o.)	23
8. ábra: A kormányzat oktatásra fordított kiadásai a GDP százalékában Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)	23
9. ábra: A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a teljes munkaerőn belül Forrás: Palotai és Virág (2016, 81.o.)	24
10. ábra: A foglalkoztatás szerkezete ágazatonként Dél-Koreában (1991-2019) Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)	28
11. ábra: A GDP megoszlása (%) ágazatonként Dél-Koreában (1960-2020) Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)	28
12. ábra: A feldolgozóipar eloszlása ágazatonként Dél-Koreában (1963-2020) Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)	29
13. ábra: Az egy főre eső GNI alakulása az Atlas-módszerrel Dél-Koreában (1962-2021) Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b).....	29
14. ábra: A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a munkaerőpiacon Tajvanban (1978-2022) Forrás: saját szerkesztés, adat: National Statistics Taiwan (2023a).....	31

15. ábra: Az egy főre eső GNI alakulása az Atlas-módszerrel Tajvanban (1961-2021) Forrás: saját szerkesztés, adat: National Statistics Taiwan (2023b)	31
16. ábra: A feldolgozóipar eloszlása ágazatonként Szingapúrban (1963-2020) Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)	34
17. ábra: Az egy főre eső GNI alakulása Atlas-módszerrel Szingapúrban (1962-2021) Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b).....	35
18. ábra: Egy főre jutó GDP változása a választott országokban (vásárlóerő-paritáson) Forrás: saját szerkesztés, adat IMF (2023).....	39
19. ábra: A választott országok felzárkózása az EU átlaghoz 1990 és 2022 között (egy főre jutó GDP, vásárlóerő-paritáson) Forrás: saját szerkesztés, adat: IMF (2023).....	40
20. ábra: A külföldi irányítású vállalatok aránya (2020) Forrás: saját szerkesztés, adat: Eurostat (2020a).....	42
21. ábra: A GDP megoszlása ágazatonként (1995 és 2021) Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)	43
22. ábra: A feldolgozóipar átalakulása Ausztriában, Magyarországon, Szlovákiában és Csehországban Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)	45
23. ábra: A foglalkoztatási ráta változása 2009 és 2022 között Forrás: saját szerkesztés, adat: Eurostat (2023a).....	46
24. ábra: A foglalkoztatottak megoszlása szektoronként 1995-ben és 2019-ben Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)	47
25. ábra: Az oktatásra fordított állami kiadások a GDP arányában (1995-2021) Forrás: saját szerkesztés, adat: Eurostat (2023c)	49
26. ábra: Európai Innovációs Eredménytáblázat 2022-ben Forrás: EIS (2022).....	53

TÁBLÁZATJEGYZÉK

1. táblázat. Egy főre jutó GNI küszöbértékek Forrás: World Bank (2023a).....	7
2. táblázat: A sikeresen konvergáló országok növekedési jellemzői Forrás: Palotai és Virág (2016).....	22
3. táblázat: A foglalkoztatás szerkezete ágazatonként Tajvanban Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)	30
4. táblázat: A GDP megoszlása ágazatonként Szingapúrban (1961-2021) Forrás: saját szerkesztés, adat: World Bank (2023b)	33
5. táblázat: A választott országok EU-átlaghoz viszonyított felzárkózási teljesítménye (1997–2022) Forrás: saját számítása, adat: IMF (2023).....	41
6. táblázat: A GDP megoszlásának változásai 1995 és 2021 között Forrás: saját számítás, adat: World Bank (2023b)	44
7. táblázat: Születéskor várható élettartam változása 2010, 2019 és 2021 között Forrás: saját számítás, adat: Eurostat (2023b)	48
8. táblázat: A felsőfokú végzettségűek és az alacsony végzettségűek aránya a 25-64 éves korosztályban (2004 és 2021) Forrás: saját számítás, adat: Eurostat (2023d)	49
9. táblázat: Helyezések 4 dimenzió mentén a DESI-index alapján Forrás: DESI (2022)	50
10. táblázat: Az innovatív, illetve folyamatosan innováló cégek arány (2020) Forrás: saját számítás, adat: Eurostat (2020b), Eurostat (2020c)	55